

Η Ελευθερία του Τύπου

Εργασία στις εφαρμογές του Δημοσίου
Δικαίου

8ο εξάμηνο/έτος 2008

Κουράκη Αγγελική 1340200400204

Τηλ.6972697129

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΜΑΘΗΜΑ: ***Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου***

Καθηγητής: ***Αντρέας Δημητρόπουλος***

Επίκουρος καθηγητής: ***Σπυρίδων Βλαχόπουλος***

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ.....	7
Η ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	8
I. ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	11
A) ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΝΝΟΜΟΥ ΑΓΑΘΟΥ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ	11
<i>A1: Ορισμός/ετυμολογία.....</i>	<i>11</i>
<i>A2: Χαρακτηριστικά στοιχεία έννοιας του εντύπου.....</i>	<i>13</i>
<i>A3: Corpus και animus.....</i>	<i>14</i>
<i>A4: Παραδείγματα τύπου.....</i>	<i>14</i>
B) ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ	14
A) <i>ΙΔΙΩΤΕΣ</i>	<i>14</i>
B) <i>ΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ</i>	<i>15</i>
C) <i>ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ.....</i>	<i>15</i>
Γ) <i>ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ.....</i>	<i>16</i>
II. ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	16
1) ΟΙ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ.....	16
A) <i>ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ</i>	<i>16</i>
B) <i>ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ.....</i>	<i>20</i>
C) <i>ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΤΥΠΩΣΗΣ.....</i>	<i>20</i>
D) <i>ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ.....</i>	<i>21</i>
E) <i>ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΑΣΚΗΣΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΤΥΠΟΥ.....</i>	<i>22</i>
2) ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ	22
A) <i>Αρνητική και Θετική.....</i>	<i>22</i>

<i>B) Ενεργητική και Παθητική</i>	23
3) ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ	23
1. ΓΕΝΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ	24
2. ΕΙΔΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ	25
4) ΕΙΔΙΚΕΣ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ	27
<i>A. Το καθήκον αληθείας</i>	27
<i>B. Επανόρθωση ανακριβειών</i>	28
<i>C. Απαγόρευση λογοκρισίας</i>	28
<i>D. Παύση της έκδοσης</i>	28
<i>E. Απαγόρευση άσκησης δημοσιογραφικού επαγγέλματος</i>	29
5) ΕΙΔΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ.....	29
<i>A) Ελευθερία του τύπου και ιδιωτική ζωή</i>	29
α) Ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και ελευθερία του τύπου στο πεδίο του αστικού δικαίου	29
b) Ιδιωτική ζωή και τύπος. Σύγκρουση ή συμβίωση;.....	32
c) Πεδίο σύγκρουσης των δύο δικαιωμάτων.....	35
i. Στους απλούς πολίτες.....	35
ii. Στα πρόσωπα της επικαιρότητας.....	35
iii. Στα δημόσια πρόσωπα	36
iv. Στα πρόσωπα που κατέχουν κάποιο αξίωμα	37
d) ΤΥΠΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ - ΜΕΣΑ.....	38
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ	38
e) ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ (για ελευθερία τύπου και ιδιωτική ζωή)	38
<i>B) Πολιτική κριτική και ελευθερία του τύπου</i>	41
a) Η πρόσθετη προστασία από το άρθρο 367 ΠΚ.....	41
b) Έννοια του «δικαιολογημένου ενδιαφέροντος».....	42
<i>C) Ποινική και Αστική Ευθύνη</i>	43
a) Χρηματοδότηση.....	45
<i>D) Εξύβριση και δυσμενής Κριτική δια του Τύπου</i>	46
a) Νομολογία (για εξύβριση, δυσμενής κριτική και ελευθερία του τύπου)	49
VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	52

VII. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.....	53
VIII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	60

Η Ελευθερία του τύπου

Εισαγωγή.

Σχεδόν από πάντα, η διάδοση της γνώσης και των ιδεών, υπήρξε πρώτιστο μέλημα των ανθρώπων και αντίστοιχα μεγάλη πρόκληση.

Βρισκόμαστε στα τέλη της αρχαιότητας. Η περγαμνή αντικαθιστά τον πάπυρο, ωστόσο μονάχα αυτό δεν είναι αρκετά ικανό για να φέρει τη γνώση πιο κοντά στους απλούς ανθρώπους.

15^{ος} αιώνας μ.Χ. . Στη Μαγνητία της Γερμανίας, ο Ιωάννης Γουτεμβέργιος πειραματίζεται με μια νέα τεχνική που μόλις έχει κάνει την εμφανισή της στην Ευρώπη ερχόμενη από την μακρινή Κίνα. Αντικαθιστά το ως τότε χρησιμοποιούμενο και ευθραυστό, ξύλο, με το μέταλλο προκείμενου να κατασκευάσει τα κινητά εκείνα στοιχεία για να τα συνδυάσει ταυτόχρονα με τη χρήση πηχτής μελάνης και χειροκίνητου πιεστηρίου. Η όλη αυτή τεχνική «γέννησε» την τυπογραφία.

1450 μ.Χ. . Κυκλοφορούν τα πρώτα τυπωμένα βιβλία, η Βίβλος και ένα αστρονομικό ημερολόγιο. Ο δρόμος προς την ελευθερία της γνώσης ανοίγει. Αρχαία κείμενα τυπώνονται και διαδίδονται, χαρη στην τεχνική του Γουτεμβέργιου, σε όλο και πιο πολλά άτομα από διάφορα κοινωνικά στρώματα. Οι ιδέες, η γνώση γίνονται πιο προσιτές και γι'αυτό δεν είναι υπερβολή να θεωρηθεί η τυπογραφία ως η αφορμή σχηματισμού της πρώτης κοινής γνώμης στην παγκόσμια Ιστορία! Επιπλέον, γίνεται η αιτία και αφορμή να αλλάξει ο ρυθμός της ίδιας της Ιστορίας και να μπει η ανθρωπότητα στην τροχιά ενός νέου κεφαλαίου, αυτό του Ανθρωπισμού και της Αναγέννησης...

Σήμερα. Η τυπογραφία προσεγγίζεται κυρίως μέσω του τύπου. Ο τύπος, ίσως, πιο πολύ από ποτέ, διαδραματίζει σημαντικότερο ρόλο τόσο στα

κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά δρώμενα όσο και στη διαμόρφωση ιδεών, απόψεων, επιλογών. Η δυναμική του αδιαμφισβήτητη. Η υπαρξή του όχι. Όπως τα περισσότερα δικαιώματα του ανθρώπου, ομοίως και η ελευθερία του τύπου κατακτήθηκε μετά κόποις και βασάνων, με αγώνες σκληρούς, αιματηρούς και μη.

Το παρόν πόνημα αποσκοπεί στην έρευνα και παρουσίαση του εννόμου αγαθού της ελευθερίας του τύπου, ως ατομικό δικαίωμα και ως θεσμός συνταγματικώς κατοχυρωμένου. Συγκεκριμένα, η εργασία πραγματεύεται την έννοια, τη νομική κατοχύρωση, την άσκηση, τους φορείς της ελευθερίας του τύπου, όπως επίσης και ορισμένα ειδικότερα ζητήματα άμεσα σχετιζόμενα με αυτή.

Ιστορική εξελίξη.¹

Πριν από περίπου 300 χρόνια, στην Αγγλία η ελευθερία του τύπου ολοκληρώνεται. Τέλη 18^{ου} αιώνα διακηρύσσεται τόσο από την αμερικάνικη όσο και από την γαλλική επανάσταση καθώς σε αυτές τις χώρες βρήκε εκείνη την περίοδο πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης. Ωστόσο, σε αντίθεση από την Αγγλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής όπου από πολύ νωρίς υπήρχε η αντίληψη ότι το κράτος δεν μπορεί να επεμβαίνει και να διαμορφώνει την κοινή γνώμη, στη Γαλλία, από πάντα κυριαρχούσε η άποψη ότι το κράτος μεριμνά και καθοδηγεί την κοινή γνώμη. Επομένως πριν από τη γαλλική επανάσταση, ο τύπος

¹ Για περισσότερα βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα-Α', δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, εκδος. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2005, σελ 548 κ.επ.

εξαρτώνταν μόνο από την ευαρέσκεια της κυβερνήσεως με αποτέλεσμα τα διασημότερα έργα γαλλικής διανόησης του 18^{ου} αιώνα να δημοσιευτούν σ' άλλες χώρες.

Στη Γερμανία, πριν την ένωση του 1871, η εξέλιξη της ελευθερίας του τύπου δεν ήταν ενιαία και γρήγορη στα διάφορα γερμανικά κράτη κυρίως λόγω της αυταρχικής και πατερναλιστικής αντίληψης για το κράτος. Ενώ πλήρης και καθολική κατοχύρωση της ελευθερίας του τύπου για όλη τη γερμανική επικράτεια με τα σημερινά δεδομένα έχουμε μόλις και μετά την κατάρρευση της Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας και την ένωση του 1990.

Εν συνεχεία, στην Ελλάδα, η ελευθερία του τύπου διακηρύχθηκε για πρώτη φορά στο συνταγματικό σχέδιο του Ρήγα Βελεστίνλη και έπειτα στο άρθρο 8 του συντάγματος του Άστρους (Νόμου της Επιδαύρου).

Τέλος, το άρθρο 18 του βελγικού συντάγματος του 1831 αποτέλεσε πρότυπο για πολλές μεταγενέστερες διατάξεις ευρωπαϊκών συνταγμάτων καθ' ότι εκεί καθιερώνεται επαρκώς για πρώτη φορά η απαγόρευση λογοκρισίας και η διακήρυξη της ελευθερίας του τύπου.

Μια τόσο 'ευαίσθητη' ελευθερία', όπως αυτή του τύπου, δυστυχώς ακόμα και στον 21^ο αιώνα δεν είναι παντού και πλήρως διασφαλισμένη. Εξαιρώντας τις δυτικές χώρες, αυτές του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού και πολύ λίγες του «τρίτου κόσμου» όπως η Ινδία, σε όλες τις άλλες τις αναπτυσσόμενες χώρες και σ αυτές του υπολειπόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού, όπως η Κίνα, το Βιετναμ και η Κούβα, η ελευθερία του τύπου είναι εξαιρετικά περιορισμένη και ασταθής.

Η κατοχύρωση της ελευθερίας του τύπου σε διεθνές και εθνικό επίπεδο.

Σε διεθνές επίπεδο, η ελευθερία του τύπου δεν κατοχυρώνεται ρητώς και διεξοδικώς, όπως άλλες ατομικές ελευθερίες. Ωστόσο, αναφέρεται σε πολλές διεθνείς διακηρύξεις ατομικών δικαιωμάτων όπως:

~ στην **Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου**, αρ. 19, 1948

~ στο **Διεθνές Σύμφωνο των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων**, αρ.18, 1966

~ στην **Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών**, αρ.10, 1950

~ στον **Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ενώσεως**, αρ. 11 παρ.2

Στην ελληνική έννομη τάξη το νομικό καθεστώς που διέπει την ελευθερία του τύπου είναι αρκετά πολύπλοκο νομοσυστηματικά και συγκεχυμένο νομοτεχνικά, λόγω προφάνως της ίδιας της παραγμένης συνταγματικής μας ιστορίας. Οι πιο διεξοδικές νομοθετικές διατάξεις περί τύπου είναι αυτές των δικτατοριών της 4^{ης} Αυγούστου 1936 και της 21^{ης} Απριλίου 1967. Εκ των οποίων, οι διατάξεις της αυγουστιανής δικτατορίας εξακολουθούν να υφίσταται ως βασικός περί τύπου νόμος πέραν των νεότερων εκδοθέντων νομοθετημάτων, γεγονός που 'κρατά' μια υπερβολική και ανούσια ποινικοποίηση του τύπου.

Αν και πρέπει να τονιστεί ότι στην πραγματικότητα ο τύπος είναι πιο ελεύθερος από τις υφιστάμενες για αυτόν διατάξεις.

Οι κυριότερες διατάξεις περί τύπου είναι οι εξής:

~ άρθρο 14 του ελληνικού Συντάγματος 1975/1986/2001	~ v. 4041/1960
~ v.5060/1931	~ v. 4286/1963
~ α.ν. 28/28.5.1935	~ v. 346/1969
~ α.ν. 20/20.11.1935	~ v.δ. 1004/1971
~ α.ν. 1092/1938	~ v. 10/1975
~ α.ν. 1093/1938	~ v.780/1978
~ v.δ. 322/1941	~ v. 937/1979
~ v. 73/1944	~ v. 1072/1980
~ α.ν. 199/1945	~ v. 1178/1981
~ α.ν. 265/1945	~ v. 1446/1986
~ α.ν. 444/1945	~ v. 1542/1985
~ α.ν. 582/1945	~ v. 1738/1985
~ α.ν. 896/1946	~ v. 1806/1988
~ v. 1798/1951	~ v. 1916/1990
~ v.δ. 2493/1953	~ v. 1941/1991
~ v.δ. 2943/1954	~ v. 2075/1992
~ v.δ. 3619/1956	~ v. 2145/1993
~ v.δ. 3824/1958	~ v. 2175/1994

~ v. 2243/1994

~ v. 2328/1995

~ v. 2429/1996

~ v. 3021/2002

~

v.

3022/2002

Ι. Γενικό μέρος

Α) Εννοιολογικός προσδιορισμός του εννόμου αγαθού της ελευθερίας του τύπου.

Α1. Ορισμός/ετυμολογία.

Ετυμολογικά, η λέξη «τύπος» προέρχεται από το ρήμα τύπτω, κτυπώ. Επομένως, γενικά τύπος είναι το ίχνος, το αποτύπωμα, που αφήνει κάποιο κτύπημα άρα κατ'επέκταση το αποτύπωμα κάποιας εικόνας, γράμματος ή παράστασης².

Με την εξέλιξη όμως της ελληνικής γλώσσας η λέξη τύπος εξέλαβε και άλλες έννοιες όπως αποτύπωμα, μορφή, σχήμα, είδος, πλήγμα, τρόπος επιβαλλόμενος από της συνήθειες (ή τα χρηστά ήθη). Τελικά, η λέξη τύπος κατέληξε να σημαίνει το σύνολο των εντύπων, κυρίως τα περιοδικά και τις εφημερίδες. (Αγγλικός όρος = Press, Γαλλικός όρος = Presse, Γερμανικός όρος = Presse, Ισπανικός όρος = Pressa, Ιταλικός όρος = Stampa).

Ο **τύπος** κατά την έννοια του άρθρου 14 του Συντάγματος περιλαμβάνει αφ' ενός όλα τα έντυπα, που είναι προορισμένα και κατάλληλα για διάδοση, αφ'

² Βλ. Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος ΙΙΙ, Γ' έκδοση, Αθήνα 2004, σελ. 271.

ετέρου κάθε μέθοδο εκτύπωσης του λόγου, της γραφής ή της εικόνας ανεξάρτητα από το σκοπό της διάδοσης.

Ένας ακόμη πολύ εύστοχος ορισμός του τύπου, που διατυπώθηκε πριν το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, είναι ο αναφερόμενος στο άρθρο 1 εδάφιο 1 του αναγκαστικού νόμου 1092 / 1938, κατά τον οποίον **ΤΥΠΟΣ** και **ΈΝΤΥΠΟ** επί των οποίων εφαρμόζονται οι διατάξεις του νόμου είναι ότι προέρχεται από τυπογραφία ή οποιοδήποτε άλλο μηχανικό ή χημικό μέσο, παράγεται σε όμοια αντίτυπα και χρησιμεύει στον πολλαπλασιασμό, ή στην διάδοση χειρογράφων, εικόνων, παραστάσεων με ή χωρίς σημειώσεις, ή μουσικών έργων, με κείμενο, ή επεξηγήσεων, ή φωνογραφικών πλακών³.

Εντούτοις, ένας ακριβέστερος και πληρέστερος σύγχρονος ορισμός θα ήταν αυτός κατά τον οποίον:

ΕΝΤΥΠΟ είναι κάθε κείμενο, και όχι μια απλώς εικαστική διακοσμητική παράσταση, κάθε εγγραφή μουσικού οργάνου με κείμενο ή επεξήγηση και κάθε ηχητικό αποτύπωμα απλού ή μεθοδικού λόγου, εφ' όσον έχει παραχθεί με μηχανική ή φυσικοχημική ηλεκτρονική διαδικασία κατάλληλη για παραγωγή σημαντικού αριθμού αντιτύπων και προορίζεται για διάδοση.

Επομένως, τύπο και έντυπα που απολαμβάνουν την ελευθερία του τύπου αποτελούν οι εφημερίδες, τα περιοδικά, τα βιβλία, τα φυλλάδια, οι προκηρύξεις, οι αφίσες, τα «αυτοκόλλητα» σε παράθυρα καταστημάτων, αυτοκινήτων, οι προορισμένες για διάδοση φωτογραφίες, εικόνες, σχέδια, εμβλήματα κ.ά.

Αντιθέτως, στην έννοια του τύπου και του εντύπου δεν υπάγονται τα αποτυπώματα ήχου ή κινητής εικόνας, η αποτύπωση φωνητικής ή ενόργανης μουσικής, τα έντυπα των δημόσιων υπηρεσιών ή οργανισμών ή τα έντυπα που αφορούν αποκλειστικά την οικονομική, επαγγελματική και κοινωνική συνεννόηση, όπως οι τιμοκατάλογοι, κατάλογοι πωλήσεων, εκθέσεις

³ Π.Δ. Δαγτόγλου, Τύπος και Σύνταγμα, Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, Αθήνα, 1989, σελ. 51 επ.

πεπραγμένων, κοινωνικές προσκλήσεις κ.ά. Τα τελευταία όμως στο μέτρο που δημοσιευτούν ως κείμενα σε εφημερίδες και περιοδικά καλύπτονται από την ελευθερία του τύπου. Τέλος η αντιγραφή λέξεων, συνθημάτων, παραστάσεων ή συμβόλων στους τοίχους ή άλλες επιφάνειες αποτελεί εκδήλωση της γνώμης εγγράφως, αλλά όχι δια του τύπου.

A2: Χαρακτηριστικά στοιχεία έννοιας του εντύπου⁴.

Ειδικότερα, τα χαρακτηριστικά στοιχεία που συνθέτουν την έννοια του τύπου, είναι τα ακόλουθα:

1) **το προϊόν**: εννοείται το υλικό αντικείμενο, που αποτελεί τον τύπο και το οποίο μπορεί να είναι, όχι μόνο χάρτινο, αλλά και δερμάτινο, μεταλλικό κτλ. Η ύλη του εντύπου, μπορεί να είναι οποιαδήποτε.

2) Η προέλευση του από **μέσο μαζικής παραγωγής**. Αυτό που έχει, κυρίως, σημασία είναι το μέσο παραγωγής να έχει την ικανότητα παραγωγής μεγάλου αριθμού αντιτύπων όμοιων μεταξύ τους. Δεν μας ενδιαφέρει ο τελικός αριθμός των παραγόμενων αντιτύπων. Για τον λόγο αυτόν, λοιπόν, και τα χειρόγραφα δεν αποτελούν τύπο, καθ'ότι δεν παρήχθησαν μέσω κάποιου μηχανικού ή χημικού μέσου.

3) Το προϊόν, που παράγεται να περιέχει **μήνυμα προς διάδοση**. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 14 του Συντάγματος δεν προστατεύει οποιοδήποτε

4 Βλ. Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, ο.π., σελ. 271, επ.

έντυπο, παρά μόνο αυτό που περιέχει μήνυμα προς διάδοση σε ένα ευρύτερο κοινό.

A3: Corpus και animus

Ως πραγματικό και έννομο αγαθό, ο τύπος έχει υλικοπνευματική υπόσταση, αποτελείται από «ύλη» και «πνεύμα». Και τα δύο αυτά στοιχεία προστατεύονται συνταγματικά. Ως «Corpus» του τύπου νοείται το προϊόν από το οποίο συνίσταται και το οποίο παράχθηκε με μέσο μαζικής παραγωγής. Ως «animus» νοείται το μήνυμα το οποίο αυτός περιλαμβάνει.

A4: Παραδείγματα τύπου⁵.

Αναφορικά με τα παραπάνω στοιχεία, τύπο αποτελούν τα βιβλία, οι εφημερίδες, τα περιοδικά, τα φυλλάδια, οι προκηρύξεις, οι αφίσες, τα «αυτοκόλλητα» σε παράθυρα καταστημάτων, αυτοκινήτων, κ.ο.κ., δηλαδή όλα τα προϊόντα τυπογραφίας κάθε μορφής - τα έντυπα με την στενή έννοια του όρου - αλλά και οι προορισμένες για διάδοση φωτογραφίες, εικόνες, πανό, εμβλήματα ανεξάρτητα την ύλη από την οποία είναι τυπωμένα (π.χ. τα σήματα, οι κονκάρδες, τα καπέλα κτλ)⁶.

B) Φορείς της ελευθερίας του τύπου.

A) ΙΔΙΩΤΕΣ

5 Δ.Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Α', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2005, σελ. 568 επ.

⁶ Αντίθετα, δεν απολαμβάνουν της ελευθερίας του τύπου τα αποτυπώματα ήχου, ή κινητής εικόνας, όπως οι δίσκοι, οι κασέτες, οι βιντεοκασέτες. Ούτε οι κινηματογραφικές ταινίες και οι βιντεοκασέτες, καθώς και τα έντυπα των δημοσίων υπηρεσιών ή οργανισμών, ή τα έντυπα, που συνδράμουν στην επαγγελματική, οικονομική και κοινωνική συνεννόηση.

Φορείς της ελευθερίας του τύπου μπορούν να είναι μόνο οι ιδιώτες. Αυτομάτως, αποκλείονται το κράτος και οι λοιποί φορείς δημόσιας εξουσίας, και αυτό διότι ως ατομική ελευθερία, η ελευθερία του τύπου στρέφεται αρχικά έναντι του κράτους και των λοιπών φορέων. Ενώ πλέον, στρέφεται και έναντι των ίδιων των ιδιωτών χάρη στην συνταγματική διάταξη του 25 παρ.1, εδ.γ, η οποία και εγκαινιάζει τη νέα μονιστική σύγχρονη έννομη τάξη που είχε δημιουργηθεί προ καιρού. Ειδικότερα, φορείς της ελευθερίας αυτής είναι όχι μόνο όσοι ασκούν επαγγέλματα σχετικά με τον τύπο, αλλά και όσοι τον αγοράζουν και αυτοί, που τον αναγνώσκουν.

B) ΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

Παρά την διάταξη, που περιλαμβανόταν στο παλαιότερο Σύνταγμα του 1952, κατά την οποία εκδότης τύπου μπορούσε να είναι μόνο φυσικό πρόσωπο, ο κοινός νομοθέτης αναφέρεται και στα νομικά πρόσωπα με την ιδιότητα των εκδοτών. Ο μόνος περιορισμός, που υφίστανται, εν προκειμένω, είναι ότι τα νομικά πρόσωπα πρέπει να καθορίζουν ως αστικώς και ποινικώς υπευθύνους φυσικά πρόσωπα με κατοικία στην Ελλάδα για να αναλάβουν τις ευθύνες, που τυχόν ανακύπτουν.

C) ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ

Αλλοδαποί μπορούν να είναι εκδότες εντύπων, καθώς δεν υπάρχει σχετική απαγόρευση, αφού και αν υπήρχε θα αντέβαινε στο Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο. Το μόνο, που απαιτείται στην παρούσα περίπτωση είναι ο καθορισμός Ελλήνων ως αστικώς και ποινικώς υπευθύνων για το έντυπο, ακριβώς για τον προαναφερόμενο λόγο ανάληψης των ευθυνών αν τυχόν αυτές προκύψουν.

Γ) ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

Ελευθερία του τύπου ορίζεται συνήθως η ελευθερία της έκφρασης μέσω του τύπου. Η εν λόγω ελευθερία εσωκλείει επιπλέον την ελευθερία της πληροφόρησης μέσω του τύπου για κάθε πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό εν γένει ζήτημα, το δικαίωμα ίδρυσης και λειτουργίας επιχειρήσεων τύπου, τη δυνατότητα άσκησης κάθε συναφούς με τον τύπο επαγγέλματος, καθώς και το δικαίωμα καθενός να εκδίδει, να τυπώνει και να κυκλοφορεί έντυπα κάθε είδους. Εύκολα διαπιστώνουμε επομένως, ότι η ελευθερία του τύπου, που προστατεύεται με το άρθρο 14 του Σ, καταλαμβάνει όλα τα στάδια από την προετοιμασία της έκδοσης του εντύπου έως και την ανάγνωση του από το ευρύ κοινό.

II. Ειδικό μέρος _

1) Οι εξειδικεύσεις του περιεχομένου της ελευθερίας του τύπου.

Όπως προαναφέρθηκε η ελευθερία του τύπου εμπεριέχει στον πυρήνα της και περαιτέρω ελευθερίες συσχετιζόμενες με τον τύπο. Γεγονός απολύτως κατανοητό, αν ληφθεί υπόψη, πως για την εξ'ολοκλήρου πραγμάτωση της ελευθερίας αυτής απαιτείται η διασφάλιση των ελευθεριών της έκδοσης, σύνταξης, εκτύπωσης, κυκλοφορίας και άσκησης επαγγελμάτων σχετικά με τον τύπο.

A) ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Καταρχάς, η ελευθερία του τύπου συνεπάγεται την ελευθερία εκδόσεως του εντύπου. Ελευθερία εκδόσεως σημαίνει την ελευθερία κάθε ατόμου και κάθε ομάδας ατόμων να εκδίδουν οποιοδήποτε έντυπο χωρίς χρονικούς

περιορισμούς, και χωρίς την απαγόρευση θεσπίσεως προσόντων ή προϋποθέσεων, προσωπικών ή πραγματικών, ηθικών ή υλικών για την έκδοση εντύπου⁷.

Για την έκδοση εντύπου απαγορεύεται η καθιέρωση άδειας διοικητικής, δικαστικής ή νομοθετικής, ή εγγυοδοσίας⁸. Κάτι τέτοιο θα ήταν αντισυνταγματικό, αφού αντίκειται στην παρ. 2 του α. 14 του Σ που απαγορεύει τη λογοκρισία και κάθε άλλο προληπτικό μέτρο. Δεν απαγορεύεται όμως η θέσπιση υποχρεώσεως αναγγελίας εκδόσεως του εντύπου για στατιστικούς λόγους. Ακόμη το Σύνταγμα στην παρ. 9 του α.14 επιτρέπει ρητά τη νομοθετική πρόβλεψη γνωστοποιήσεως των μέσων χρηματοδότησεως εφημερίδων και περιοδικών.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την έκδοση εντύπου, συνταγματικώς προβλεπόμενη είναι η ύπαρξη φυσικών προσώπων, αστικώς και ποινικώς υπεύθυνων για κάθε εφημερίδα ή περιοδικό, των οποίων η μόνιμη διαμονή βρίσκεται στην Ελλάδα, ανεξαρτήτως υπηκοότητας, και δεν έχουν λόγους άρσεως του αξιοποίνου ή παρακωλύσεως της ποινικής διώξεως.

Επίσης, η ελευθερία εκδόσεως συνεπάγεται την *ελευθερία ιδρύσεως και διευθύνσεως επιχειρήσεως τύπου*, από όλα τα άτομα και ομάδες, τηρώντας όμως εκτός από τις γενικές αρχές του δικαίου, τις διατάξεις που αφορούν στον ανταγωνισμό μεταξύ εργοδότη και εργαζομένων. Στο σημείο αυτό, ελεύθερος παραμένει μόνο ο ιδιωτικός τύπος καθώς τα έντυπα που εκδίδονται από φορείς δημόσιας εξουσίας δεν υπάγονται στον τύπο του άρθρου 14 του Σ. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει για τα πολιτικά κόμματα, των οποίων τα έντυπα υπάγονται στον τύπο.

⁷ Δαγτόγλου Π.Δ., Ατομικά Δικαιώματα Α', 2^η Έκδοση, 2005, Εκδ. Σάκκουλα, σελ. 571

⁸ Άρθρο 10 παρ. 3 του Σ 1844 : « οι υπεύθυνοι συντάκται, εκδότης και τυπογράφοι εφημερίδων δεν υποχρεούνται εις ουδεμίαν χρηματικήν προκαταβολήν λόγω εγγυήσεως». Ακόμη: Δαγτόγλου Π.Δ., Τύπος και Σύνταγμα, σελ. 55 επ. Αντιθέτως η ίδρυση και λειτουργία ραδιοφωνικού ή τηλεοπτικού σταθμού υπόκειται τόσο σε άδεια όσο και σε εγγυοδοσία.

Η ελευθερία ιδρύσεως και διευθύνσεως επιχειρήσεως τύπου περιλαμβάνει το δικαίωμα επεκτάσεως και συγχωνεύσεως των επιχειρήσεων.

Περαιτέρω, κάθε ειδικός περιορισμός που αφορά την έκδοση εντύπου είναι αντισυνταγματικός, καθώς και κάθε περιορισμός εκδόσεως παραρτημάτων και ιδιαίτερων εκδόσεων. Έτσι ο τύπος απολαμβάνει και την ελευθερία καθορισμού είδους, τόπου και χρόνου εκδόσεως του τύπου. Επίσης, απολαμβάνει την ελευθερία επιλογής του τίτλου του εντύπου καθώς και του συντακτικού προσωπικού, αφού κρίνεται αντισυνταγματικός κάθε καθορισμός τόσο των προϋποθέσεων όσο και των προσόντων ασκήσεως του δημοσιογραφικού επαγγέλματος.

Η ελευθερία συντάξεως περιλαμβάνει το δικαίωμα συγκεντρώσεως και επεξεργασίας της υπό δημοσίευση ύλης⁹. Το άρθρο 14 του Σ, κατ' αρχήν δεν εισάγει αξίωση του τύπου προς παροχή πληροφοριών από τις δημόσιες υπηρεσίες, πράγμα το οποίο μπορεί να εισαγάγει ο νομοθέτης. Αλλά δικαίωμα των εκπροσώπων του τύπου αποτελεί σύμφωνα με το α. 10 του Σ, που κατοχυρώνει το δικαίωμα του «αναφέρεσθαι», η υποχρέωση της αρχής να απαντά σε κάθε αίτηση παροχής πληροφοριών και χορηγήσεως εγγράφων. Αυτό ισχύει και για το δικαίωμα γνώσεως των διοικητικών εγγράφων. Πηγή πληροφοριών για τον δημοσιογράφο μπορεί να είναι το ίδιο το κράτος. Σύμφωνα με το α. 16 του νόμου 1599/1986, το κράτος οφείλει να παράσχει στους πολίτες πληροφορίες για κάθε θέμα πλην αυτών που εξαιρούνται από το νόμο, όπως όταν η πληροφορία αφορά τρίτο πρόσωπο και δεν μπορεί να χορηγηθεί παρά μόνο με τη δική του συναίνεση¹⁰.

Από την ελευθερία συγκεντρώσεως της ύλης συνάγεται το ανεπίτρεπτο οποιασδήποτε διακρίσεως των εφημερίδων¹¹. Ακόμη, οι εκπρόσωποι του τύπου

9 Καρακώστας Ι.Κ., Το Δίκαιο των ΜΜΕ, Εκδ. Σάκκουλα. 2003, σελ 39

10 Άρθρο 16 του νόμου 1599/1986 για τις σχέσεις «κράτους-πολίτη» κτλ.

11 Δαγτόγλου Π.Δ., Ατομικά Δικαιώματα Α', 2^η Έκδοση, 2005, Εκδ. Σάκκουλα, σελ. 578

έχουν ελεύθερη πρόσβαση σε όλες τις δημόσιες προσιτές ιδιωτικές συγκεντρώσεις όπως οι δημόσιες, δικαστικές ή κοινοβουλευτικές συνεδριάσεις, οι ανοικτές συναθροίσεις κτλ. Εξαιρούνται οι ιδιωτικές ή μη δημόσια προσιτές κρατικές συγκεντρώσεις. Περαιτέρω, στα επαγγελματικά καθήκοντα των δημοσιογράφων, ανήκει και η τήρηση εχεμύθειας για τις πηγές τους, όπως και η υποχρέωση κατάθεσής τους, ως μάρτυρες για όσα περιήλθαν σε γνώση τους από την άσκηση του επαγγέλματός τους.

Ακόμη, από την ελευθερία συγκεντρώσεως της ύλης προκύπτει η απαγόρευση της κρατικής μονοπωλήσεως των ειδήσεων, αφού υπάρχει ελευθερία χρησιμοποίησεως οποιωνδήποτε νόμιμων μέσων και εγκαταστάσεων υποδοχής και μετάδοσης ειδήσεων, και η ελευθερία χρησιμοποίησεως ημεδαπού ή αλλοδαπού πρακτορείου ειδήσεων ή η αποστολή ανταποκριτών τόσο στην ημεδαπή όσο και στην αλλοδαπή. Εδώ ανήκει επίσης η ελευθερία προμήθειας, εγκαταστάσεως και λειτουργίας τηλεφωνικών, τηλεγραφικών και ραδιοτηλεοπτικών συσκευών και των αναγκαίων κεραιών, καθώς και του διαδικτύου προς συγκέντρωση ύλης από το εσωτερικό και το εξωτερικό.

Καίριο σημείο της ελευθερίας του τύπου, που εμπεριέχεται στην ελευθερία σύνταξης, αποτελεί η ελευθερία κατευθύνσεως του περιεχομένου του εντύπου. Η επιλογή και παρουσίαση της ύλης είναι απολύτως ελεύθερη από το Σύνταγμα και κρίνεται αντισυνταγματική κάθε απαγόρευση ή επιβολή άμεσα ή έμμεσα, πλήρως ή εν μέρει της εκτύπωσης ορισμένης ύλης. Εξαιρούνται κάποιες δημοσιεύσεις που απαγορεύονται σύμφωνα με την παρ. 3 του α. 14 του Σ, και δικαιολογούν την μετά την κυκλοφορία κατάσχεση του εντύπου.

Με την ελευθερία παρουσιάσεως του εντύπου δε συμβιβάζονται διατάξεις που απαγορεύουν ή επιβάλλουν ορισμένη γλώσσα ή γλωσσικό τύπο ή διάταξη της ύλης. Με το περιεχόμενο του εντύπου συνδέεται και η ελευθερία δημοσιεύσεως αγγελιών και διαφημίσεων, καθώς η διαφήμιση είναι στοιχείο της ανεξαρτησίας του τύπου. Κάθε απαγόρευση ή κρατική μονοπώληση ή

καθορισμός της γλώσσας ή μορφής των διαφημίσεων θα ήταν αντισυνταγματική. Η διαφήμιση όμως υπόκειται σε αρκετούς περιορισμούς κυρίως για την μη παραπλάνηση του αναγνώστη, με την επιταγή κυρίως του φανερού χωρισμού των διαφημίσεων.

B) ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ¹².

Πρωτίστως, η ελευθερία της σύνταξης σημαίνει την ελευθερία συγκέντρωσης της ύλης. Η ελευθερία αυτή μπορεί να μην κατοχυρώνεται ρητά στο Σύνταγμα, ως αξίωση του τύπου, ωστόσο, ο κοινός νομοθέτης έχει την δυνατότητα να προβλέπει σχετικά. Επιπλέον, το δικαίωμα του αναφέρεσθαι (άρθρο 10Σ) χρησιμοποιείται από τους εκπροσώπους του τύπου, προκειμένου, να έχουν πρόσβαση σε πληροφορίες. Αξίζει, να σημειωθεί, εν προκειμένω, η μέγιστη σημασία που διαθέτει η ισότητα πρόσβασης όλων των εκπροσώπων του τύπου στις πηγές των πληροφοριών, η οποία πρέπει και να εξασφαλίζεται. Επιμέρους ελευθερίες που προκύπτουν από την ελευθερία συντάξεως είναι η ελευθερία επιλογής της ύλης και του τρόπου παρουσίασης του εντύπου, η ελευθερία επιλογής πολιτικών ή οποιασδήποτε άλλης κατευθύνσεως προσανατολισμού του και η ελευθερία χρήσης οποιονδήποτε νόμιμων μέσων και εγκαταστάσεων υποδοχής και μεταδόσεων ειδήσεων.

C) ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΤΥΠΩΣΗΣ

Η ελευθερία εκτύπωσης συμπεριλαμβάνει τις εξής επιμέρους ελευθερίες: την ελευθερία επιλογής σχήματος, επιφάνειας εκδόσεως και αριθμού αντιτύπων του εντύπου, καθώς και την ελευθερία επιλογής μεθόδου και προσωπικού εκτυπώσεως. Η τελευταία αυτή ελευθερία περιλαμβάνει την εφαρμογή

¹² Βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Α', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2005, σελ. 577.

οποιασδήποτε μεθόδου εκτύπωσης του εντύπου, προσλήψεως του κατάλληλου προσωπικού και εγκατάστασής των αναγκαίων μηχανημάτων.

Η ελευθερία εκτύπωσης όμως προϋποθέτει την ελεύθερη ίδρυση τυπογραφείων και την ελεύθερη άσκηση του επαγγέλματος του τυπογράφου. Δεν συμβιβάζεται δηλαδή με το «κλειστό» επάγγελμα των τυπογράφων, και μπορεί να θεωρηθεί αντισυνταγματική η δημιουργία κλειστού επαγγέλματος τυπογράφων, επειδή μπορεί να καταλήξει στην έμμεση παρεμπόδιση της έκδοσης εντύπων χάρη στην έλλειψη αρκετού αριθμού τυπογράφων¹³. Αντιθέτως, δεν θεωρείται αντισυνταγματική η εξάρτηση της ίδρυσης τυπογραφείου από τη συνδρομή ορισμένων συνθηκών υγιεινής για την προστασία των εργαζομένων, και η θέσπιση γενικών προσόντων για την άσκηση του επαγγέλματος του τυπογράφου.

D) ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ¹⁴.

Ελευθερία κυκλοφορίας σημαίνει, κατ' αρχήν, την ελευθερία αποστολής και διανομής του τύπου, η οποία μπορεί να επιτυγχάνεται είτε με πρακτορεία είτε ταχυδρομικώς κτλ. Επιπλέον, συνεπάγεται την ελευθερία πωλήσεως σε όλους, με οποιονδήποτε τρόπο και σε οποιονδήποτε χρόνο και τόπο. Ειδικότερα, η προαναφερθείσα ελευθερία ασκείται με τη δυνατότητα επιλογής των πωλητών και των μεθόδων πωλήσεως¹⁵, του τόπου και του τρόπου πώλησης (π.χ. είναι δυνατή και η δωρεάν διανομή του τύπου). Τέλος, από την ελευθερία κυκλοφορίας συνάγονται η ελευθερία διαδόσεως του εντύπου (π.χ. τοιχοκολλήσεις κτλ) και η ελευθερία διαφήμισης αυτού.

¹³ Γεωργακόπουλος Κ., *Επιτομή Συνταγματικού Δικαίου*, Εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 542

¹⁴ Βλ. Π.Δαγτόγλου, *Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Α'*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2005, σελ. 590 επ.

¹⁵ π. χ. πώληση εντύπων με εγγραφή συνδρομητών, με καταστήματα, περίπτερα κτ.λ.

Ε) ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΑΣΚΗΣΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΤΥΠΟΥ¹⁶.

Η ελευθερία άσκησης επαγγελμάτων του τύπου σημαίνει ότι η άσκηση του επαγγέλματος δεν είναι δυνατόν να εξαρτάται από τυχόν άδειες επαγγέλματος, ενώ τα σχετικά επαγγέλματα ουδέποτε χαρακτηρίζονται ως «κλειστά». Επιπλέον, δεν είναι δυνατή η θέσπιση αναγκαστικής συμμετοχής των επαγγελματιών σε επαγγελματικές οργανώσεις, εκτός εάν είναι απαραίτητη για το γενικότερο συμφέρον. Επιπρόσθετα, από την ελευθερία άσκησης επαγγελμάτων συνάγεται και το απαράδεκτο της κρατικής κηδεμονεύσεως των οργανώσεων του τύπου. Εντούτοις, η ελευθερία άσκησης των σχετικών επαγγελμάτων περιορίζεται από το Σύνταγμα, καθώς το άρθρο 14 παρ 6 του Συντάγματος προβλέπει τα εξής:

«Το δικαστήριο, ύστερα από τρεις τουλάχιστον καταδίκες μέσα σε μια πενταετία για διάπραξη εγκλημάτων, που προβλέπονται στην παράγραφο 3, διατάσσει την οριστική ή προσωρινή παύση έκδοσης του εντύπου και σε βαριές περιπτώσεις την απαγόρευση της άσκησης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος από το πρόσωπο, που καταδικάστηκε, όπως ο νόμος ορίζει. Η παύση ή απαγόρευση αρχίζουν αφ' ότου η καταδικαστική απόφαση γίνει αμετάκλητη». Η προβλεπόμενη συνταγματική διάταξη αποτελεί πράγματι περιορισμό, αλλά ποτέ δεν έχουν εφαρμοσθεί.

2) ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

Α) Αρνητική και Θετική: Η ελευθερία του τύπου ως ελευθερία δημοσίευσης πληροφοριών έχει θετικό και αρνητικό περιεχόμενο. Είναι ελευθερία δημοσίευσης και μη δημοσίευσης. Αντίκειται επομένως στην ελευθερία του τύπου ο εξαναγκασμός σε δημοσίευση πληροφοριών ή άλλου είδους κειμένων.

¹⁶ Βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Α', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2005, σελ. 597 επ.

B) Ενεργητική και Παθητική: Η ελευθερία του τύπου είναι κατ'αρχήν ελευθερία ενεργητική, με την έννοια ότι παρέχει την εξουσία έκφρασης με ένα συγκεκριμένο μέσο. Είναι η ελευθερία του ευρύτερου κοινού. Είναι ελευθερία «εκπομπής» είδησης ή γνώμης. Είναι όμως η ελευθερία του τύπου και ελευθερία «παθητική», δηλ. Ελευθερία του αναγνώστη; Σε κάθε περίπτωση η «παθητική ελευθερία του τύπου» βρίσκει στέρεη νομική θεμελίωση στην ελευθερία πληροφόρησης (άρθρο 5α) αλλά και σε άλλες συνταγματικές διατάξεις.

3) ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

Η ανάγκη προστασίας και άλλων έννομων αγαθών που επίσης διασφαλίζονται από το Σύνταγμα δικαιολογούν την οριοθέτηση των περιορισμών της ελευθερίας του τύπου. Πάντως, οι περιορισμοί της ελευθερίας του τύπου ισχύουν μόνο για την παραγωγή και διάδοση, όχι όμως για την προμήθεια και ανάγνωση του εντύπου, που είναι πάντοτε και ανεξάρτητα από το περιεχόμενό του ελεύθερη.

Η πρόβλεψη των περιορισμών πρέπει πάντοτε να στηρίζεται στο Σύνταγμα. Οι περιορισμοί τους οποίους προβλέπει το άρθρο 10, παρ.2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου αφορούν την προστασία που παρέχει η σύμβαση, αλλά όχι τη συνταγματική προστασία, την οποία αφήνουν άθικτη. Ενώ, λοιπόν, ο νόμος (και τυπικός νόμος) δε μπορεί να θεσπίσει περιορισμούς που υπερβαίνουν εκείνους που επιτρέπει το άρθρο 10 της συμβάσεως, δε μπορεί ούτε τέτοιους περιορισμούς να εισαγάγει, αν δεν επιτρέπονται συγχρόνως και από το άρθρο 14 του Συντάγματος. Με άλλα λόγια, το άρθρο 10 της Συμβάσεως μπορεί να διευρύνει, αλλά όχι να συστέλλει τη συνταγματική προστασία του τύπου. Ωστόσο η νομολογία των οργάνων της Συμβάσεως έχει από μακρού θέσει τις βάσεις της ερμηνείας των διατάξεων του άρθρου 10 με την ευκαιρία αμφισβητήσεων που συνδέονται προς τα όρια της ελευθερίας του τύπου, και συνεχώς διευκρινίζει ή διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του .

1. ΓΕΝΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ: Οι γενικοί περιορισμοί είναι εκείνοι, στους οποίους υπάγεται κάθε έκφραση και διάδοση γνώμης ή πληροφορίας με οποιονδήποτε τρόπο. Ασφαλώς, όμως, ο τύπος δεν είναι υπεράνω του Συντάγματος και των νόμων, δηλ. Δεν είναι **legibus solutus**. Η επιλογή δηλαδή του τύπου ως τρόπου εκφράσεως δεν απαλλάσσει κάθε πολίτη από την υποχρέωση να υπακούει στους γενικούς νόμους¹⁷ της χώρας του. Οι γενικοί περιορισμοί που θέτουν «οι νόμοι του κράτους» πρέπει να εφαρμόζονται στη συγκεκριμένη περίπτωση μόνο στο μέτρο που είναι **αναγκαίοι**¹⁸ και πρόσφοροι σε μια δημοκρατική κοινωνία για την προστασία του συγκρουόμενου με την ελευθερία του τύπου έννομου αγαθού και μη δυσανάλογα επαχθείς εν σχέσει με το επιδιωκόμενο ή επιτυγχανόμενο αποτέλεσμα (αρχή της αναλογικότητας). Επίσης, δεν πρέπει να προσβάλλουν τον απαραβίαστο πυρήνα της ελευθερίας του τύπου. Δεν πρέπει δηλ. ποτέ να καταλήγουν στην απαγόρευση ή την ιδιωτική και κρατική μονοπώληση της εκδόσεως, συντάξεως, πληροφοριοδοτήσεως ή διαδόσεως εντύπων και ιδίως των πολιτικών εφημερίδων και περιοδικών. Ιδιαίτερη θεωρητική και πρακτική σημασία παρουσιάζει το ζήτημα των περιορισμών της ελευθερίας του τύπου που προκύπτουν από το «**απαρβίαστο της ιδιωτικής ζωής**», που θα αναλύσουμε περαιτέρω.¹⁹

¹⁷ "Νόμοι του κράτους» κατά την έννοια του άρθρου 14 παρ.1 είναι μόνο οι τυπικοί νόμοι, οι ψηφιζόμενοι δηλ. κατά τη νομοθετική διαδικασία που ορίζει το Σύνταγμα και εκδιδόμενοι και δημοσιευόμενοι στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Στη χώρα μας όμως επικράτησε ότι οι «νόμοι» μπορεί να είναι και ουσιαστικοί απλώς νόμοι, κανονιστικές πράξεις της διοικήσεως δηλ., εκδιδόμενες όμως βάσει νομοθετικής εξουσιοδοτήσεως. «Νόμοι του κράτους» είναι μόνο οι προσωπικά και αντικειμενικά **γενικοί νόμοι**, εκείνοι δηλ. που δε στρέφονται κατά ορισμένου προσώπου (ή εντύπου) ούτε κατά ορισμένης γνώμης (ή πολιτικής κατευθύνσεως), αλλά αντιθέτως προστατεύουν ένα έννομο αγαθό εν γένει, ανεξάρτητα από ένα συγκεκριμένο πρόσωπο ή μια ορισμένη γνώμη.

¹⁸ Την προϋπόθεση της αναγκαιότητας αναφέρει ρητώς το άρθρο 10 παρ.2 ΕΣΔΑ, βλ. J.A.Frowein, σε Frowein/Peukert, Europäische Menschenrechts-Konvention, Kommentar, 2η έκδοση 1996 (άρθρο 10 περ.αρ.27 επ.).

¹⁹ βλ. Δαγτόγλου, σελ.624-627.

2. ΕΙΔΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ: Ειδικοί περιορισμοί της ελευθερίας του τύπου είναι εκείνοι που προχωρούν πέρα από τους περιορισμούς των γενικών νόμων και αφορούν ειδικά τον τύπο. Τέτοιοι περιορισμοί δε μπορούν να θεσπιστούν από τον κοινό νομοθέτη ούτε μπορούν να εφαρμοστούν από το δικαστή παρά μόνο στο μέτρο που επιτρέπονται από το Σύνταγμα. Από το συνδυασμό των παρ.1 και 2 του άρθρου 14 του Συντ. Συνεπάγεται ότι η ελευθερία του τύπου, παρά το γεγονός ότι δε διατυπώνεται ειδικά γι'αυτή επιφύλαξη του νόμου, υπάγεται και αυτή στη ρήτρα της τήρησης των νόμων της παρ.1 του άρθρου 14. Η απουσία όμως επιφύλαξης του νόμου στην παρ.2 σημαίνει ότι δε μπορούν να επιβληθούν νομοθετικά ειδικοί περιορισμοί της ελευθερίας του τύπου, πέραν από όσους επιβάλλονται γενικά στην ελευθερία της έκφρασης με κάθε άλλο τρόπο.

Ειδικοί περιορισμοί μπορούν να επιβληθούν μόνο με συνταγματικές διατάξεις όπως είναι αυτές των παρ. 5 επ. του άρθρου 14 του Συντ. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο αναθεωρητικός νομοθέτης του 2001 ενίσχυσε τους ειδικούς περιορισμούς των παρ. 5, 7, 9 του άρθρου 14 του Συντ. ενώ επιπλέον επέκτεινε την εφαρμογή τους και πέρα από τον τύπο και στα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης²⁰. Πρέπει να παρατηρηθεί ότι οι ειδικοί αυτοί περιορισμοί δεν ισχύουν για τα έντυπα που είναι συγχρόνως κατά κύριο λόγο **έργα τέχνης ή επιστήμης**, γιατί η προστασία της τέχνης και της επιστήμης από το άρθρο 16 παρ.1 του Συντάγματος δεν υπόκειται σε ειδικούς περιορισμούς. Ορισμένοι από τους ειδικούς περιορισμούς της ελευθερίας του τύπου ισχύουν απευθείας εκ του Συντάγματος, εντός όμως

²⁰ βλ. Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2η Αναθεωρημένη έκδοση, Εκδ.Σάκκουλα 2002, σελ.289

στα σύμφωνα με το Σύνταγμα ειδικά, άρα ουσιαστικά και διαδικαστικά πλαίσια του νόμου²¹.

Η σπουδαιότερη ομάδα ειδικών περιορισμών της ελευθερίας του τύπου αναφέρεται στην **«κατ'εξαίρεση» επιτρεπόμενη κατάσχεση «παραγγελία του εισαγγελέως, μετά την κυκλοφορία»** κατά το άρθρο 14 παρ.3. Η «εξαίρεση» αυτή δεν ορίζει σε ποια έντυπα εφαρμόζεται. Ο «κανόνας», από τον οποίο παρεκκλίνει, αφορά την απαγόρευση κατασχέσεως «εφημερίδων και άλλων εντύπων». Η δυνατότητα της κατασχέσεως υπόκειται πάντως σε χρονικούς, αντικειμενικούς και διαδικαστικούς όρους²².

- Ο χρονικός όρος της κατ'εξαίρεση επιτρεπόμενης κατασχέσεως είναι ότι αυτή επιτρέπεται μόνο **μετά την κυκλοφορία**, δηλαδή από τη στιγμή που έγινε «δημόσιο», δηλ.προσιτό στο κοινό.

-Αντικειμενικοί όροι είναι οι περιστάσεις υπό τις οποίες επιτρέπεται μετά την κυκλοφορία η κατάσχεση εντύπων.

A) για προσβολή της χριστιανικής και κάθε άλλης γνωστής Θρησκείας.

B) για προσβολή του προσώπου του Προέδρου της Δημοκρατίας Γ) για δημοσίευμα που αποκαλύπτει πληροφορίες για τη σύνθεση, τον εξοπλισμό και τη διάταξη των ενόπλων δυνάμεων ή την οχύρωση της Χώρας ή που έχει σκοπό τη βίαιη ανατροπή του πολιτεύματος ή στρέφεται κατά της εδαφικής ακεραιότητας του Κράτους.

Δ) για άσεμνα δημοσιεύματα που προσβάλλουν ολοφάνερα τη δημόσια αιδώς, στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος.

- Οι διαδικαστικοί όροι υπό τους οποίους το Σύνταγμα επιτρέπει την μετά την κυκλοφορία κατάσχεση του εντύπου είναι αυστηροί και διασφαλίζουν πλήρη

²¹ βλ. άρθρο 14, παρ.3, υποπαρ.2, στοιχ.δ, παρ.6 εδ.1, παρ.7 Συντ.

²² βλ.Π.Δ.Δαγτόγλου, όπως παραπάνω, σελ.626-631.

δικαστικό έλεγχο του συνταγματικώς θεμιτού της κατασχέσεως και ταχεία άρση της εκκρεμότητας. Ο εισαγγελέας οφείλει να υποβάλλει την υπόθεση της κατασχέσεως εντός 24 ωρών στο δικαστικό συμβούλιο, το οποίο εντός άλλων 24 ωρών αποφαινεται για τη διατήρηση ή άρση της κατασχέσεως. Αλλιώς η κατάσχεση αίρεται αυτοδικαίως.

Όλα τα αδικήματα του τύπου χαρακτηρίζονταν από το Σύνταγμα, μέχρι και την αναθεώρηση του 2001, ως αυτόφωρα. Η αναθεώρηση του 2001 αντικατέστησε τη διάταξη του άρθρου 14 παρ.7 με μια αυτονόητη κοινοτοπία, μια εξουσιοδότηση προς τον νομοθέτη να «ορίζει τα σχετικά με την αστική και ποινική ευθύνη του τύπου και των άλλων μέσων ενημέρωσης και την ταχεία εκδίκαση των σχετικών υποθέσεων», μια περιττή εξουσιοδότηση προς το νομοθέτη να εκτελεί το έργο του. Το Σύνταγμα δηλ. πλέον δεν ορίζει ούτε τον αυτόφωρο ούτε το μη αυτόφωρο χαρακτήρα των αδικημάτων του τύπου, αλλά επαφίεται στην κρίση του νομοθέτη.

4) ΕΙΔΙΚΕΣ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

A. Το καθήκον αληθείας²³: Όπως προκύπτει από τη διάταξη του άρθρου 14 παρ.5, ο συντακτικός νομοθέτης καθιερώνει την αρχή της αλήθειας ως αντικειμενικό κανόνα δικαίου από τον οποίο απορρέει το καθήκον αληθείας του τύπου, η σχετική του ευθύνη αλλά και οι σχετικές αξιώσεις των θιγομένων από ανακριβή δημοσιεύματα. Επομένως, η αρχή της αλήθειας συνιστά ειδική

23 βλ.Α.Γ.Δημητρόπουλος, όπως παραπάνω, σελ.242 βλ.άρθρο 14 παρ.5 του Συντάγματος

οριοθέτηση που αφορά τον τύπο. Από το συνταγματικό καθήκον αλήθειας προκύπτει η υποχρέωση του δημοσιογράφου να ελέγχει τις πληροφορίες που περιέρχονται σε αυτόν.

B. Επανόρθωση ανακριβειών: Με σκοπό την προστασία των θιγομένων από ανακριβή δημοσιεύματα, το Σύνταγμα ορίζει: « Καθένας ο οποίος θίγεται από ανακριβές δημοσίευμα ή εκπομπή έχει δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει αντιστοίχως υποχρέωση πλήρους και άμεσης επανόρθωσης. Καθένας ο οποίος θίγεται από υβριστικό ή δυσφημιστικό δημοσίευμα ή εκπομπή έχει, επίσης, δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει αντιστοίχως υποχρέωση άμεσης δημοσίευσης ή μετάδοσης της απάντησης. Νόμος ορίζει τον τρόπο με τον οποίο ασκείται το δικαίωμα απάντησης και διασφαλίζεται η πλήρης και άμεση επανόρθωση ή δημοσίευση και μετάδοση της απάντησης». Η δια του τύπου επανόρθωση δεν αποτελεί περιορισμό της ελευθερίας του τύπου, ούτε «ποινή», αλλά μέτρο αναγκαίο για την αποκατάσταση της αντικειμενικής αλήθειας.

C. Απαγόρευση λογοκρισίας: Το Σύνταγμα κατοχυρώνει την ελευθερία του τύπου και απαγορεύει τη λογοκρισία. Ο τύπος είναι ελεύθερος. Η λογοκρισία και κάθε άλλο προληπτικό μέσο απαγορεύονται (Συντ. άρθρ.14 παρ.2). Η συνταγματική αυτή επιταγή έχει απόλυτη ισχύ. Δεν είναι επομένως συνταγματική διάταξη νόμου, που απαγορεύει δημοσιεύματα συγκεκριμένου περιεχομένου ή τη δημοσίευση των προκηρύξεων ή δηλώσεων κλπ που προέρχονται από συγκεκριμένες οργανώσεις ή άλλους φορείς. Με το ισχύον συνταγματικό καθεστώς λοιπόν δεν είναι δυνατή η επιβολή τέτοιων προληπτικών μέτρων.

D. Παύση της έκδοσης: Το δικαστήριο ύστερα από τρεις τουλάχιστον καταδίκες μέσα σε μια πενταετία για διάπραξη των εγκλημάτων που προβλέπονται στην παρ.3, διατάσσει την οριστική ή προσωρινή παύση της εκδόσεως του εντύπου, όπως νόμος ορίζει. Η παύση αρχίζει αφότου η καταδικαστική απόφαση γίνει αμετάκλητη (Συντ. άρθρο 14 παρ.6). Η οριστική ή

προσωρινή παύση εντύπου συνιστά απαγόρευση in concreto άσκησης δικαιώματος.

Ε. Απαγόρευση άσκησης δημοσιογραφικού επαγγέλματος²⁴: Το δικαστήριο ύστερα από τουλάχιστον τρεις καταδίκες μέσα σε μια πενταετία για διάπραξη των εγκλημάτων που προβλέπονται στην παρ.3 διατάσσει σε βαριές περιπτώσεις την απαγόρευση της άσκησης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος από το πρόσωπο που καταδικάστηκε, όπως νόμος ορίζει. Η απαγόρευση αρχίζει αφότου η καταδικαστική απόφαση γίνει αμετάκλητη (Σ. άρθρο 14 παρ.6). Η απαγόρευση αυτή συνιστά υποκειμενικό περιορισμό.

5) Ειδικά ζητήματα της ελευθερίας του τύπου

Α) Ελευθερία του τύπου και ιδιωτική ζωή

α) Ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και ελευθερία του τύπου στο πεδίο του αστικού δικαίου.

Η ιδιωτική σφαίρα του ατόμου αποτελεί συστατικό μέρος της προσωπικότητας του. Όταν η σφαίρα αυτή δεν γίνεται σεβαστή, εμποδίζεται η ανάπτυξη της προσωπικότητας και σε ακραίες περιπτώσεις κινδυνεύει η ίδια η πνευματική υγεία του ανθρώπου.

Χωρίς ιδιωτική σφαίρα το άτομο χάνει την ατομικότητα του και μετατρέπεται σε ανώνυμο και άβουλο ποσοστό του συνόλου. Ιδιαίτερα στη σύγχρονη κοινωνία ο ιδιωτικός βίος εκτίθεται σε ολοένα και αυξανόμενες απειλές. Οι κοινωνικές ανακατατάξεις και οι τεχνολογικές μεταβολές είχαν αντίκτυπο στις σχέσεις ανάμεσα σε δύο συνταγματικά κατοχυρωμένες αξίες: την ελευθερία του τύπου και την αξία του ανθρώπου. Η διαρκώς αυξανόμενη τεχνολογική δυνατότητα

²⁴ βλ.Α.Γ.Δημητρόπουλο, όπως παραπάνω, σελ.246 βλ.Α.Γ.Δημητρόπουλο, όπως παραπάνω, σελ.246

διδεισδύσεως στην ιδιωτικά σφαίρα τρίτων χωρίς την θέληση ή καν την γνώμη τους, καθώς και ο κίνδυνος που προέρχεται από την καταχρηστική χρησιμοποίηση των πληροφοριών που συσσωρεύονται στα διάφορα συστήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών, απειλούν την ιδιωτική σφαίρα του ανθρώπου.

Η σχέση μεταξύ ελευθερίας του τύπου και προσωπικότητας γίνεται συνειδητή, μόνο αν ληφθεί υπόψη το σύνολο των δραστηριοτήτων του τύπου. Είναι αμφίβολο αν υπάρχει εκδήλωση της ζωής του ανθρώπου που να μην έρχεται σε επαφή με τον τύπο: πολιτική, οικονομία, τέχνες, θρησκεία, αθλητισμός, κοινωνική ζωή, προσφορά αγαθών και διαφήμιση, αποτελούν τομείς για τους οποίους ο τύπος μεταδίδει ειδήσεις και εκφέρει γνώμη και κρίσεις. Στη δημοσιότητα έρχονται όχι μόνο πολιτικά γεγονότα, αλλά κάθε συμβάν για το οποίο υπάρχει ενδιαφέρον του κοινωνικού συνόλου, το οποίο καλείται να ικανοποιήσει ο τύπος μέσω της διαδόσεως ειδήσεων, κρίσεων, πληροφοριών και εικόνων²⁵.

Πλέον κίνδυνο για την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, αν όχι μεγαλύτερο τουλάχιστον ισάξιο με την κρατική εξουσία, αποτελεί και η ιδιωτική πρωτοβουλία. Επομένως η προστασία της από κάθε απειλή προερχόμενη είτε από κρατικό είτε από ιδιωτικό παράγοντα θεωρείται δεδομένη και με το άρθρο 25 παρ.1, εδάφ.γ του Συντάγματος, το οποίο Σύνταγμα εξάλλου, δεν διακρίνει μεταξύ παραβίασης της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής από την κρατική εξουσία ή από αλλού.

Ορθά επομένως υποστηρίζεται στη θεωρία ότι το συνταγματικό δικαίωμα ιδιωτικού βίου αναπτύσσει από τη φύση της διάταξης αυτής άμεση τριτενέργεια και υποχρεώνει το νομοθέτη να λάβει όλα τα μέτρα για την προστασία του ατόμου από τους κινδύνους που απειλούν σήμερα το απόρρητο του ιδιωτικού

25 Καράκωστας Γ. Προσωπικότητα και Τύπος, Εκδόσεις Σάκκουλα 2000 Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 22

βίου μέσω της χρήσης των νέων τεχνολογικών μέσων, αδιάφορο ποιος είναι ο χρήστης των μέσων αυτών.

Αντίστοιχα φορέας του δικαιώματος είναι κάθε φυσικό πρόσωπο²⁶. Ωστόσο, η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας εισχωρεί στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου, μέσω κυρίως από τις γενικές ρήτρες και τις αόριστες νομικές έννοιες του ιδιωτικού δικαίου, οι οποίες είναι επιδεκτικές ερμηνείας και έχουν ανάγκη πληρώσεως από τις αρχές που καθιερώνουν τα ατομικά δικαιώματα. Με την πλήρωση των διατάξεων αυτών, τα ατομικά δικαιώματα μεταλλάσσονται σε έννομα αγαθά του ιδιωτικού δικαίου και επενεργούν έμμεσα και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. Ειδικότερα, η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ.1 του Συντάγματος), όπως και οι συνταγματικές αρχές των άρθρων 2 παρ. 1 (σεβασμός και προστασία της αξίας του ανθρώπου), 7 παρ.2 (απαγόρευση προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας), 9 παρ.1 (προστασία του ασύλου και της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής²⁷) και 19 (απαραβίαστο του απορρήτου των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας), επενεργούν έμμεσα στις σχέσεις ιδιωτικού δικαίου μέσω του πλέγματος των διατάξεων για την προστασία της προσωπικότητας και κυρίως μέσω της ΑΚ 57, κατοχυρώνοντας με συνταγματική ισχύ την προστασία των αγαθών της προσωπικότητας²⁸.

26 Χρυσόγονος Κ. Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα 1998, σελ. 210

²⁷ Δαγτόγλου Π, Τύπος και Σύνταγμα, 1989, σελ. 94 επ. και το αναθεωρημένο άρθρο 25 παρ. 1 Σ.

²⁸ «Στην προσωπικότητα περιλαμβάνονται όλα τα αγαθά, τα οποία είναι αναποσπάτως συνδεδεμένα με το πρόσωπο και ανήκουν σε αυτό ως τέτοιο, δηλαδή ως όν που έχει σωματική, ψυχική, πνευματική και κοινωνική ατομικότητα. Πέρα από τη γενική διάταξη του ΑΚ 57 που προστατεύει την προσωπικότητα, παράλληλα υπάρχουν και άλλες ειδικές διατάξεις. Τέτοιες είναι οι ΑΚ 920, 921, 932 τα της εξ' αδικήματος ευθύνης σε ορισμένες περιπτώσεις, οι ΑΚ 588, 660, 662, 663, 666 που αφορούν ειδικώς την προστασία της υγείας, καθώς και οι ΑΚ 58 και 60 που προστατεύουν το δικαίωμα επί του ονόματος και το δικαίωμα επί των προϊόντων της διανοίας αντιστοίχως, τα οποία αποτελούν εκδηλώσεις της προσωπικότητας. Είναι σαφές ότι δεν είναι δυνατή η εξαντλητική απαρίθμηση των αγαθών, τα οποία απαρτίζουν το περιεχόμενο του δικαιώματος επί της προσωπικότητας. Η χρησιμότητα όμως του δικαιώματος αυτού συνίσταται ακριβώς στο ότι είναι δυνατόν να συμπεριληφθούν και νέοι τομείς της προσωπικότητας, των οποίων την προστασία καθιστά επιβεβλημένη η εξέλιξη της ζωής και των σύγχρονων τεχνικών μέσων. Πρέπει να

Κατά τρόπο έμμεσο τριτενεργεί στο ιδιωτικό δίκαιο και η συνταγματική ελευθερία του τύπου. Εισέρχεται μέσω της έννοιας του δικαιολογημένου συμφέροντος (άρθρο 367 ΠΚ), της ενασκήσεως δικαιώματος ή εκπληρώσεως καθήκοντος που επιβάλλεται από το νόμο (άρθρο 20 ΠΚ), και των διατάξεων περί καταστάσεως ανάγκης (άρθρο 25 ΠΚ), και θεμελιώνει λόγο άρσης του παράνομου χαρακτήρα της προσβολής της προσωπικότητας. Επομένως ανάλογα, η ελευθερία του τύπου επηρεάζει στο χώρο του αστικού δικαίου την εφαρμογή των διατάξεων για την προστασία της προσωπικότητας, υπό την έννοια ότι το δικαιολογημένο ενδιαφέρον ή συμφέρον οδηγεί σε περιορισμό της προστασίας του προσώπου, όπου και όταν η ελευθερία του τύπου επιβάλλει, μετά από ad hoc στάθμιση συμφερόντων, την υποχώρηση του αγαθού της προσωπικότητας χάριν εξυπηρετήσεως των σκοπών και της αποστολής του τύπου.

b) Ιδιωτική ζωή και τύπος. Σύγκρουση ή συμβίωση;

Η διαπλοκή τύπου και προσωπικότητας εμφανίζει ιδιαίτερο νομικό και πραγματικό ενδιαφέρον, Όπως όλα τα δικαιώματα, έτσι και η ελευθερία του τύπου υπόκειται σε γενικούς περιορισμούς, δεν μπορεί δηλαδή να ασκείται κατά προσβολή των δικαιωμάτων των άλλων. Στα δικαιώματα αυτά ανήκει και το δικαίωμα της προσωπικότητας. Η άσκηση της ελευθερίας του τύπου δεν απαλλάσσει από την υποχρέωση σεβασμού της προσωπικότητας³². Από την μία πλευρά έχουμε το έννομο αγαθό της ιδιωτικής ζωής, το οποίο, όπως προαναφέραμε προστατεύεται από το ίδιο το Σύνταγμα, από τις διεθνείς διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου, από το άρθρο 57 ΑΚ (σε επίπεδο απλού νόμου), επίσης σε επίπεδο κοινού νόμου από το άρθρο 366 ΠΚ και από

σημειώσουμε, ότι τα προστατευόμενα σχετικά αγαθά δεν αποτελούν αυτοτελή δικαιώματα, αλλά είναι εκδηλώσεις, ακτίνες του ενιαίου, αυτοτελούς δικαιώματος της προσωπικότητας». Βλ. Γεωργιάδης-Σταθόπουλος, Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 99

την άλλη πλευρά την ελευθερία του τύπου που επίσης προστατεύεται από το Σύνταγμα και από διεθνείς συμβάσεις.

Το έννομο αγαθό του ιδιωτικού βίου προσβάλλεται κάθε φορά που με το δημοσίευμα έρχονται στη δημοσιότητα στοιχεία της ιδιωτικής ζωής ενός προσώπου, χωρίς τη συναίνεση του θιγόμενου προσώπου. Ωστόσο, το κοινό έχει αξίωση ενημερώσεως, που δεν κατοχυρώνεται βέβαια ρητώς στο Σύνταγμα, αλλά χωρίς την οποία το κοινό δεν μπορεί να ασκήσει εύκολα και υπεύθυνα το κατοχυρωμένο από το άρθρο 5 παρ. 1 δικαίωμα συμμετοχής του στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας ή το επίσης κατοχυρωμένο από το Σύνταγμα εκλογικό του δικαίωμα. Στο πλαίσιο του δικαιώματος ενημερώσεως του κοινού, έχει ο τύπος δικαίωμα πληροφόρησης του κοινού.

Η σύγκρουση αυτή μεταξύ του ατομικού δικαιώματος της ιδιωτικής σφαίρας και του δημοσίου συμφέροντος της ενημερώσεως του κοινού, μπορεί να λυθεί μόνο με μια στάθμιση των δύο εννόμων αγαθών. Ωστόσο, δεν αναφερόμαστε σε μια γενική και αφηρημένη στάθμιση, η οποία δεν είναι κατ' αρχάς δυνατή, γιατί κανένα από τα δύο συγκρουόμενα αγαθά δεν είναι υπέρτερο ή υποδεέστερο του άλλου, Μόνο σε επίπεδο κάποιας εξειδίκευσεως των δύο έννομων αγαθών είναι δυνατή η στάθμιση, αν και συχνά δεν είναι εύκολη. Συνήθως το ερώτημα που μας απασχολεί, είναι αν ο βαθμός της συγκεκριμένης προσβολής της ιδιωτικής σφαίρας είναι ανάλογος προς το προστατευόμενο στη συγκεκριμένη περίπτωση δημόσιο συμφέρον της ενημερώσεως του κοινού ή αν, αντιθέτως, η προσβολή είναι επαχθέστερη του αναγκαίου μέτρου²⁹.

Καθίσταται σαφές, ότι για να δοθεί απάντηση σε αυτό το ερώτημα, είναι αναγκαία η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας. Ο βαθμός της συγκεκριμένης προσβολής της ιδιωτικής σφαίρας πρέπει να είναι ανάλογος με το προστατευτέο στη συγκεκριμένη περίπτωση δημόσιο συμφέρον. Βέβαια σε μια δημοκρατική και φιλελεύθερη κοινωνία, η αρχή της δημοσιότητας επιβάλλει

²⁹ Δαγτόγλου Π, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Α' Εκδόσεις Σάκκουλα 2005, σελ 430

τη δημοσιότητα της πολιτικής ζωής, με συνέπεια ο πολιτικός βίος να είναι πάντα δημόσιος. Όμως από την άλλη πλευρά, ουδέποτε σε μια δημοκρατική κοινωνία δεν δημοσιοποιείται πλήρως η ιδιωτική ζωή, ούτε καταργείται η δημοσιότητα της κοινωνικής ζωής. Υπάρχει πάντα ένας απαραβίαστος πυρήνας της ιδιωτικής ζωής, που καθορίζεται από την ίδια την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και προηγείται του οποιουδήποτε ενδιαφέροντος του κοινού, και από την άλλη πλευρά υπάρχει το ενδιαφέρον του κοινού για την ιδιωτική ζωή διάφορων ατόμων, το οποίο ως ορισμένο βαθμό είναι δικαιολογημένο. Η κατάσταση αυτή είναι μεταβλητή, γιατί όσο προβάλλει κανείς τον εαυτό του στην δημόσια ζωή, τόσο περισσότερο οφείλει να ανέχεται την αποκάλυψη της ιδιωτικής του ζωής και την άσκηση εντονότερης δημόσιας κριτικής, αλλά πάντα με απρόσβλητο τον πυρήνα της ενδόμυχης ζωής.

Γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό, ότι οι προσβολές του ιδιωτικού βίου, οι επεμβάσεις με τις οποίες παραβιάζονται τα όρια της προσωπικής και αποκλειόμενης από τη δημοσιότητα πλευράς του βίου, όπως η συστηματική παρακολούθηση, η υποκλοπή ιδιωτικών συζητήσεων μέσω τεχνικών εγκαταστάσεων κάθε είδους, η μυστική φωτογράφιση σε ιδιωτικούς χώρους, η αποκάλυψη πτυχών της ιδιωτικής ζωής από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, πρέπει να οριοθετηθούν απέναντι στο έννομο αγαθό της ιδιωτικής ζωής. Η οριοθέτηση αυτή επιτυγχάνεται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση με το συγκεκριμένο υποκειμενικών και αντικειμενικών κριτηρίων. Η έκταση της αξιώσεως σεβασμού της προσωπικότητας καθορίζεται κυρίως από τον ίδιο το φορέα του δικαιώματος στον οποίο επαφίεται η περιχάραξη της κοινωνικής του παρουσίας. Ωστόσο η εξουσία αυτή του αυτοπροσδιορισμού, δεν είναι απεριόριστη, αλλά υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς που απορρέουν από τις τρέχουσες κοινωνικές αντιλήψεις στο συγκεκριμένο χρόνο και στο συγκεκριμένο κοινωνικό πεδίο δράσεως αφού ληφθεί υπόψη η θέση του ενδιαφερόμενου προσώπου στον κοινωνικό περίγυρο.

c) Πεδίο σύγκρουσης των δύο δικαιωμάτων

Ειδικότερα:

i. Στους απλούς πολίτες

Απλός πολίτης καλείται εκείνος που δεν έχει καμία σχέση με τη δημοσιότητα και η δραστηριότητα του τόσο σε κοινωνικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο δεν ξεπερνά αυτή του μέσου ανθρώπου. Το δικαίωμα του απλού πολίτη στην ιδιωτική ζωή υπερισχύει οποιουδήποτε δικαιώματος ελευθερίας του τύπου και της πληροφόρησης. Επομένως, η ιδιωτική ζωή του κάθε ανθρώπου είναι αδιάφορη για την κοινή γνώμη ακόμα και μετά το θάνατό του όπως κατοχυρώνεται και στο άρθρο 365 του Ποινικού Κώδικα (***προστασία της μνήμης του τεθνεώτος***).

ii. Στα πρόσωπα της επικαιρότητας

Ως πρόσωπα της επικαιρότητας αναφέρονται τα πρόσωπα που λόγω της σχέσης τους με ένα σημαντικό γεγονός της επικαιρότητας έμμεσης ή άμεσης γίνονται γνωστά στην κοινή γνώμη. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν καλλιτέχνες, αθλητές, επιστήμονες αλλά και απλοί πολίτες που λόγω ενός κατορθώματος τους βρέθηκαν στο επίκεντρο της δημοσιότητας. Η ιδιαίτερη σχέση των ατόμων αυτών με ένα γεγονός που επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα την κοινωνία ακι την κοινή γνώμη καθορίζει ουσιαστικά την ιδιωτική και κοινωνική ζωή αυτών των ατόμων. Η ελευθερία απόκρυψης ή αποκάλυψης του ιδιωτικού τους βίου όπως απορρέει απο το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή και κατοχυρώνεται στα άρθρα 5 παρ. 1 εδ. Γ, 9 Α και 19 του Συντάγματος παρακάμπτεται μέχρι ενός σημείου έναντι στο δικαίωμα στην πληροφόρηση όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 Α και στο δικαίωμα της ελευθερίας του τύπου όπως προστατεύεται στο άρθρο 14 παρ.2 του Συντάγματος. Η προσβολή του δικαιώματος ουσιαστικά δεν υφίσταται αφού

το δικαίωμα στην πληροφόρηση αφορά το κομμάτι εκείνο της ιδιωτικής ζωής που έχει άμεση σχέση με την κοινωνία.

Η ιδιωτική ζωή του προσώπου της επικαιρότητας ή το μέρος εκείνο που δεν έχει ενδιαφέρον για το ευρύ κοινό δεν δημοσιεύεται εφόσον το ίδιο το πρόσωπο το επιθυμεί και προστατεύεται έναντι των άλλων.

iii. Στα δημόσια πρόσωπα

Δημόσια πρόσωπα είναι τα πρόσωπα των οποίων η κοινωνική και πολιτική δραστηριότητα αφορά την κοινή γνώμη εφόσον αποτελεί αναπόσπαστο μέρος λειτουργίας της κοινωνίας. Παραδείγματα τέτοιων προσώπων είναι: οι πολιτικοί, οικονομικοί και πνευματικοί παράγοντες όπως επιχειρηματίες, νομάρχες, βουλευτές κ.α. Η δραστηριότητα των προσώπων αυτών είναι τόσο σημαντική για την κοινωνία που το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους βρίσκεται στα φώτα της δημοσιότητας. Η ελευθερία απόκρυψης ή αποκάλυψης του ιδιωτικού τους βίου εναπόκειται στους ίδιους. Πρέπει να επισημανθεί ότι η ελευθερία αυτή δεν είναι ασύδοτη, δηλαδή το πολιτικό πρόσωπο που προβάλλει μόνο την θετική πλευρά του ιδιωτικού του βίου προκειμένου να προσελκύσει υποστηρικτές και ψηφοφόρους δεν μπορεί να ζητά την προστασία από τη δημοσιότητα αρνητικών στοιχείων του ιδιωτικού του βίου. Μια τέτοια απαίτηση αποτελεί κατάχρηση του δικαιώματος της ελευθερίας απόκρυψης ή αποκάλυψης της ιδιωτικής ζωής εφόσον το πρόσωπο αυτό χρησιμοποιεί την καλή του εικόνα για να προσελκύσει το ευρύ κοινό προσβάλλοντας το δικαίωμα στην πληροφόρηση όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 Α του Συντάγματος και καταπατώντας την ελευθερία του τύπου όπως αναφέρεται στο άρθρο 14 παρ.1 του Συντάγματος. Η ελευθερία του δημοσίου προσώπου να κρατάει την προσωπική του ζωή μακριά από τη δημοσιότητα με προϋπόθεση ότι δεν αντιβαίνει τα όσα πρεσβεύει και δεν επηρεάζει ουσιαστικά το έργο του είναι απαραβίαστη. Άρα το ευρύ κοινό έχει δικαίωμα να ενημερωθεί για το φιλανθρωπικό έργο ενός επιχειρηματία ή το συγγραφικό έργο ενός καθηγητή πανεπιστημίου δεν έχει όμως το δικαίωμα να

ζητά πληροφορίες για την ιδιωτική του ζωή, τα πολιτικά του πιστεύω κλπ. Εφόσον οι ίδιοι δεν τα προβάλουν προς τα έξω και εφόσον δεν αντιβαίνουν στο νόμο και στα χρηστά ήθη, όπως π.χ. αν ο επιχειρηματίας έχει συνάψει ερωτικές σχέσεις με ανήλικο έναντι αμοιβής, η οποία πράξη είναι ποινικά κολάσιμη βάσει του άρθρου 351 ΠΚ.

iv. Στα πρόσωπα που κατέχουν κάποιο αξίωμα

Η θέση των προσώπων αυτών είναι στο κοινωνικό σύνολο είναι καίρια για την λειτουργία των θεσμών του. Τα πρόσωπα αυτά μπορεί να κατέχουν δημόσιο ή ακόμη και ιδιωτικό αξίωμα. Παρ'όλα αυτά λόγω της ιδιαίτερης θέσης τους το Σύνταγμα και η νομοθεσία έχουν καθορίσει ειδικό καθεστώς διαφάνειας του ιδιωτικού τους βίου απέναντι στο ευρύ κοινό και τους νόμους. Παραδείγματα τέτοιων προσώπων είναι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, άρθρο 30 του Συντάγματος, ο Αρχιεπίσκοπος, άρθρο 3 του Συντάγματος, οι δικαστικοί λειτουργοί, άρθρο 87 του Συντάγματος, τα μέλη του Συμβουλίου της Επικρατείας κλπ. Η ιδιαίτερη θέση των προσώπων αυτών τους επιβάλλει πλήρη διαφάνεια στον ιδιωτικό τους βίο, γεγονός που σημαίνει ότι αρνητικές πληροφορίες της ιδιωτικής τους ζωής είναι εύλογο να δημοσιεύονται από τον τύπο εφόσον είναι έγκυρες και δεν έχουν ως βασικό στόχο να πλήξουν τους ίδιους αλλά να ενημερώσουν την κοινή γνώμη. Πολλές φορές η δημοσίευση αυτών των πληροφοριών λόγω του αρνητικού τους περιεχομένου επιφέρει κυρώσεις και ποινές στους φορείς των αξιωμάτων είτε αυτά ανήκουν στο δημόσιο τομέα είτε όχι. Για παράδειγμα η δημοσίευση κειμένου που πιστοποιεί τον χρηματισμό ενός μέλους του Συμβουλίου της Επικρατείας για την διεκπεραίωση μιας υπόθεσης εκτός από πειθαρχικές μπορεί να επιφέρει και ποινικές κυρώσεις.

Τέλος, το Σύνταγμα πέρα από την κατοχύρωση της διαφάνειας της ιδιωτικής ζωής των προσώπων που κατέχουν κάποιο αξίωμα, κατοχυρώνει την προστασία του προσώπου του Προέδρου της Δημοκρατίας από τυχόν προσβολές μέσω του τύπου στην παρ. 3 β του άρθρου 14.

d) ΤΥΠΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ - ΜΕΣΑ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

Η προσωπικότητα μπορεί να προστατευτεί έναντι επεμβάσεων του τύπου με διάφορα μέσα, όπως είναι: α) Το δικαίωμα της απαντήσεως και συναφής αγωγή του δικαιώματος απαντήσεως, β) η αγωγή για άρση της προσβολής και παράλειψη στο μέλλον και η προληπτική αγωγή για παράλειψη, οι οποίες συνιστούν αμυντικά μέσα προστασίας του προσώπου, και γ) οι αγωγές αποζημιώσεως, ικανοποιήσεως της μη περιουσιακής ζημίας και αποδόσεως του κέρδους, που αποτελούν τα αποκαταστατικά ένδικα μέσα³⁰.

ε) ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ (για ελευθερία τύπου και ιδιωτική ζωή)

1. Αριθμ. 60/1979 Α.Π. (Τμ.Δ), ΝΟΒ 1979, σελ. 843: Επιστολές κατηγορούσες Ιερομόναχο για ανήθικες προτάσεις προς νέους. Η

αναγκαία και πρόσφορη επίκριση απ' τους δημοσιογράφους, πράξεων που ενδιαφέρουν το κοινό και της δράσεως των δημοσίων λειτουργιών αποτελεί εκδήλωση που γίνεται για τη διαφύλαξη δικαιολογημένου συμφέροντος και δεν είναι άδικη, εκτός αν το γεγονός δεν είναι αληθινό και

³⁰ Κρίππας Γ. «Ελευθερία του Τύπου έναντι του δικαιώματος επί του ιδιωτικού βίου», σελ. 113

το ήξερε αυτό ο δράστης ή αν προκύπτει σκοπός εξυβρίσεως (οπότε τιμωρείται για εξύβριση).

2. **Αριθμ. 669/1985 ΑΠ (Τμ.ΣΤ0, ΝΟΒ 1986, σελ. 4471: Υπόθεση αθλητικού σωματείου «Ιππικός Όμιλος».** Έννοια τύπου: Αποτελεί έντυπο κατά την έννοια του νόμου περί τύπου επιστολή που αναπαράγεται φωτοτυπικά και διανέμεται σε ικανό αριθμό αντιτύπων. Η προθεσμία άσκησης αναίρεσης κατά αποφάσεων για αδικήματα δια του τύπου είναι πάντοτε τριήμερη.

3. **Αριθμ. 1156/1985 ΑΠ (Τμ.Ε), ΝΟΒ 33, σελ. 1462; Χαρακτηριστική για το καθήκον αληθείας.** Η ανακρίβεια στην παρουσίαση της ειδήσεως είναι δυνατόν να συνίσταται στη μη πληρότητα, υπό την έννοια ότι παραλείπονται ουσιώδη στοιχεία και αποδίδεται παραποιημένη η εικόνα της πραγματικότητας.

4. **Αριθμ. 8908/1988 Εφ.Αθ., ΝΟΒ 1988, σελ. 1664: Υπόθεση δημοσιεύσεως φωτογραφίας εύσωμης λουόμενης.** Στην υπόθεση αυτή της εύσωμης λουόμενης συνταξιούχου, λήφθηκε και δημοσιεύτηκε εν αγνοία της φωτογραφία της στην παραλία. Τα σχόλια που συνόδευαν τη φωτογραφία δεν ήταν καθόλου κολακευτικά. Όπως κρίθηκε, η χωρίς τη συγκατάθεση του φωτογράφου ενός ατόμου ή παρουσίαση φωτογραφίας του σε τρίτους και η διάδοσή της στο κοινό αποτελεί προσβολή της προσωπικότητας κατά τα άρ. 57 και 58 ΑΚ, χωρίς να είναι ανεξάρτητη από την πρόθεση της εξύβρισης εφόσον το εικονιζόμενο άτομο εμφανίζει μειονεξία (πχ. παχυσαρκία).

5. Αριθμ. 3129/1988 Εφ.Αθ., ΝΟΒ 1988, σελ. 1243: Δημοσιεύματα για δικηγόρο συναλλασσόμενο πωλήσεις όπλων στο Ιράν. Στο

στάδιο της προδικασίας που διέπεται από το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, βαραίνει περισσότερο η προστασία της προσωπικότητας του από το δικαίωμα πληροφόρησης της κοινότητας. Κατά τη γνώμη της μειοψηφίας δεν στοιχειοθετείται συκοφαντική δυσφήμιση σε περίπτωση δημοσίευσης πορίσματος σε σύμπτυξη και με δριμύ δημοσιογραφικό ύφος, που αποσκοπούσε στη διαφώτιση της κοινής γνώμης για σπουδαίο πολιτικοκοινωνικό ζήτημα.

6. Αριθμ. 49426/1991 Πλημ.Αθ., ΝΟΒ 1992, σελ. 337: Απαγορεύεται να καθιερώνεται λογοκρισία ή οποιοδήποτε άλλο προληπτικό μέτρο, επιτρέπεται όμως να τίθενται περιορισμοί στο δικαίωμα της ελευθερίας εκφράσεως και διαδόσεως των στοχασμών και σε περίπτωση παραβάσεως του κυρώσεις, εφόσον τούτο επιβάλλουν λόγοι διαφυλάξεως υπέρτερων αγαθών και υπό την προϋπόθεση ότι οι περιορισμοί αυτοί είναι αναγκαίοι για τη διαφύλαξη των υπέρτερων αυτών αγαθών.

7. Αριθμ. 1776/1999 ΑΠ (Τμ.Α), Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών: Υπόθεση Παναγόπουλου κατά της εφημερίδας «Ελεύθερη Ώρα». Δυσφήμιση- Τύπος- Ηθική βλάβη- Χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης από δυσφημιστικό δημοσίευμα. Ο συντάκτης της εφημερίδας «Ελεύθερη ώρα» με την σε βάρος του αναιρεσιβλήτου τελεσθείσα αδικοπραξία της απλής δυσφήμισης προξένησε σ' αυτόν ηθική βλάβη, αφού τον εμφάνισε στους τρίτους και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον ως εγκληματική προσωπικότητα και μάλιστα ότι έχει τελέσει εγκλήματα με σοβαρή

κοινωνική απαξία, ενώ αφενός μεν ορισμένες από τις πράξεις αυτές ουδέποτε του αποδόθηκαν, αφετέρου δε για τις υπόλοιπες αθωώθηκε από το δικαστήριο.

8. **Αριθμ. 954/1999, Εφ. Πειρ. («ΝΟΜΟΣ»):** Υπόθεση μετάδοσης εικόνας προσώπου ως προσβολή του ιδιωτικού βίου του εικονιζόμενου.
9. **Αριθμ. 5594/2001, Εφ. Αθ., («ΝΟΜΟΣ»):** Υπόθεση ευθύνης για αποζημίωση ιδιοκτήτη εντύπου λόγω αναληθούς δημοσιεύματος.
10. **Αριθμ. 34/2001, Πλημμ.Σαμ., (ΝΟΜΟΣ):** Υπόθεση μισθωτή, κατηγορουμένου για εμπορία ναρκωτικών.

B) Πολιτική κριτική και ελευθερία του τύπου.

a) Η πρόσθετη προστασία από το άρθρο 367 ΠΚ.

Το δίκαιο προστατεύει ειδικά την τιμή ως στοιχείο της προσωπικότητας μέσω των ποινικών διατάξεων των άρθρων 361 επ. του Ποινικού Κώδικα περί εγκλημάτων κατά της τιμής, οι οποίες θεμελιώνουν και τον παράνομο χαρακτήρα της πράξης. Κατά κανόνα, προσβολή της τιμής επιφέρουν δημοσιεύματα που περιλαμβάνουν μειωτικές κρίσεις (αξιολογικές) ή αναφέρονται σε πραγματική ζωή ενός ατόμου. Κατά τη διατύπωση του άρθρου 367 ΠΚ **«δεν αποτελούν άδικη πράξη ... οι εκδηλώσεις που γίνονται ... για την διαφύλαξη (προστασία) δικαιώματος ή από άλλο δικαιολογημένο ενδιαφέρον...»**. Το άρθρο 367 ΠΚ αποτελεί μια πρόσθετη προστασία της ελευθερίας του τύπου διότι, αποκλείει τον άδικο χαρακτήρα της πράξης, εφόσον πρόκειται για εκδηλώσεις από δικαιολογημένο ενδιαφέρον. Η παράγραφος όμως 2 του άρθρου 367 ΠΚ προς αποτροπή του κινδύνου καταχρηστικής επίκλησης του άρθρου 367

παρ. 1 θέτει περιορισμούς, που αφορούν και τον τύπο αποκλείοντας την παραπάνω προστασία, εφόσον οι δυσμενείς κρίσεις ή οι εκδηλώσεις αναφέρονται σε ψευδή γεγονότα εν γνώσει της αναλήθειας (συκοφαντική δυσφήμιση, 363 ΠΚ) και εφόσον υπάρχει πρόθεση εξύβρισης (361 ΠΚ), κρινόμενη από τον τρόπο εκδήλωσης ή από τις περιστάσεις³¹.

Σημαντικό είναι, επίσης, το κατά πόσο η έκφραση δυσμενούς κριτικής συμβάλλει στη διαμόρφωση κοινής γνώμης σε ένα θέμα για το οποίο υπάρχει δικαιολογημένο ενδιαφέρον. Το άρθρο 367 παρ. 1 ΠΚ, καταλαμβάνει και την εκ μέρους του τύπου επίκριση πράξεων που ενδιαφέρουν το κοινό, όπως επίσης και της δράσης προσώπων που κατέχουν πολιτικό αξίωμα. Πρόσωπα συνεπώς που συνδέονται με τη λειτουργία του τύπου μπορούν να ασκήσουν κριτική σχετικά με πράξεις και συμπεριφορά φυσικών προσώπων που ενδιαφέρουν το κοινωνικό σύνολο, ακόμα και αν ασκούν οξεία κριτική και χρησιμοποιούν δυσμενείς χαρακτηρισμούς³².

b) Έννοια του «δικαιολογημένου ενδιαφέροντος».

Ουσιαστικά η έννοια του δικαιολογημένου ενδιαφέροντος εισάγεται στο χώρο του δικαιώματος της προσωπικότητας μέσω της διάταξης του άρθρου 367 ΠΚ και εκφράζει τη συνταγματική αρχή της ελευθεροτυπίας στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου³³.

Η άσκηση πολιτικής κριτικής ή αποκάλυψη γεγονότων από μέρους του τύπου, που γίνεται λόγω της ιδιότητάς του ως συστατικού στοιχείου της δημοκρατίας από «δικαιολογημένο ενδιαφέρον» δε συνιστά καταρχήν εξύβριση ή απλή δυσφήμιση.

Ειδικά για τα αδικήματα του τύπου πρέπει να γίνει δεκτό, ότι η επίκληση του άρθρου 367 παρ. 1 δεν προϋποθέτει υποκειμενικό κριτήριο άσκησης

³¹ Φίλιας Β., ό.π., σελ. 30-31

³² Καράκωστας Κ.Γ., Προσωπικότητα και τύπος, σελ. 76

³³ Καράκωστας Κ.Γ., ό.π., σελ. 90

δικαιολογημένου ενδιαφέροντος από μέρους του συντάκτη του επιλήψιμου δημοσιεύματος. Δεν απαιτείται δηλαδή να αποδειχθεί ότι είχε παρακινηθεί στη συγκεκριμένη περίπτωση από την επιθυμία π.χ. να υπηρετήσει τη δημοκρατία ή το δημόσιο συμφέρον και όχι από σκανδαλοθηρία ή κερδοσκοπία, διότι, εξάλλου ο ελεύθερος τύπος είναι συστατικό στοιχείο της δημοκρατίας αντικειμενικά και όχι μόνο όταν λειτουργεί με αγαθές και ανιδιοτελείς προθέσεις³⁴.

Στις περιπτώσεις εξύβρισης ή απλής δυσφήμισης, όπου τίθεται ζήτημα εφαρμογής της ρήτρας του άρθρου 367 ΠΚ για τη διαφύλαξη δικαιολογημένου ενδιαφέροντος (στην προκείμενη περίπτωση του γενικού συμφέροντος των πολιτών για πληροφόρηση σε θέματα δημοσίου ή κοινωνικού ενδιαφέροντος), δυνάμει της οποίας αποκλείεται ο άδικος χαρακτήρας δημοσιογραφικών συμπεριφορών στρεφόμενων κατά της τιμής, που πληρούν κατ' αρχήν τις νομοτυπικές υποστάσεις των άρθρων 361 και 362 ΠΚ, απαιτείται από τον ποινικό (ή ενδεχομένως και τον πολιτικό) δικαστή, μια *ad hoc* στάθμιση των ανταγωνιστικών συμφερόντων, επί τη βάση των συγκεκριμένων συνθηκών της συγκεκριμένης περίπτωσης, προκειμένου να διακριβωθεί εάν ο δημοσιογράφος προσέβαλε θεμιτά την τιμή τρίτου, δηλαδή *utendo suo jure*³⁵.

Η αρχή του δικαιολογημένου ενδιαφέροντος συνεπάγεται, ότι η συμμετοχή ενός προσώπου της πολιτικής ζωής σε πολιτικούς διαξιφισμούς και η ως εκ τούτου επικέντρωση στο πρόσωπό του της κοινής γνώμης, το υποχρεώνει να ανέχεται υποτιμητική ή μειωτική του κύρους του κριτική για το πρόσωπό του, τον τρόπο ζωής του³⁶, αφού η έννοια του ιδιωτικού βίου των δημοσίων προσώπων δεν έχει την ίδια ευρύτητα με εκείνη των κοινών πολιτών.

C) Ποινική και Αστική Ευθύνη

³⁴ Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ. 614-615

³⁵ Ανθόπουλος Χ., ύψεις θεμελιωδών δικαιωμάτων στον κώδικα δημοσιογραφικής δεοντολογίας της Ε.Σ.Η.Ε.Α., Αρμενόπουλος 1999 (B), σελ. 1048

Καράκωστας Κ.Γ., ό.π., σελ. 91

Ο τύπος όπως έχουμε ήδη αναφέρει είναι ελεύθερος, όμως υπέχει για τις παραβάσεις του αστική και ποινική ευθύνη. Σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 14 παρ. 7 Σ ο νόμος ορίζει τα σχετικά με την ποινική και αστική ευθύνη του τύπου και των άλλων μέσων ενημέρωσης και με την ταχεία εκδίκαση των σχετικών υποθέσεων. Μέχρι την αναθεώρηση του 2001 το Σύνταγμα όριζε ρητά, ότι τα δια του τύπου τελούμενα αδικήματα θεωρούνται αυτόφωρα. Μετά την τελευταία αναθεώρηση το Σύνταγμα παραπέμπει στο νόμο. Ήδη από το 1954 ο ΚΠοινΔ στο άρθρο 242 παρ. 3 ορίζει ότι τα αδικήματα του τύπου είναι πάντοτε αυτόφωρα.³⁷

Αυτόφωρο είναι ένα έγκλημα την ώρα που γίνεται ή το έγκλημα που έγινε πρόσφατα. Η πράξη θεωρείται ότι έγινε πρόσφατα, ιδίως όταν αμέσως μετά από αυτήν ο δράστης καταδιώκεται ή συλλαμβάνεται οπουδήποτε υπάρχουν πειστήρια για την πράξη του. Ο νομοθέτης βέβαια για να μην γίνει κατάχρηση της χρονικής αυτής επεκτάσεως από τις διωκτικές αρχές θέτει χρονικά όρια του αυτόφωρου εγκλήματος μέχρι την παρέλευση ολόκληρης της επόμενης ημέρας από την τέλεση του. Για να θεωρηθεί ένα έγκλημα τύπου αυτόφωρο θα πρέπει να συντρέχει μόνο η γενική προϋπόθεση παρελεύσεως του ανώτατου χρονικού ορίου του αυτόφωρου εγκλήματος, καθόσον η συνδρομή των υπολοίπων προϋποθέσεων θεωρείται δεδομένη.³⁸

Όσον αφορά στην αστική ευθύνη του τύπου, σύμφωνα με το άρθρο 14 παρ. 5 Σ το μέσο ενημέρωσης που έθιξε ένα πρόσωπο με ανακριβές του δημοσίευμα οφείλει πλήρη επανόρθωση, όπως νόμος ορίζει. Κατά το νόμο 1178/1981 ο ιδιοκτήτης κάθε εντύπου υποχρεούται σε πλήρη αποζημίωση για την παράνομη περιουσιακή ζημία, καθώς και σε χρηματική ικανοποίηση για την ηθική βλάβη, οι οποίες υπαιτίως προξενήθηκαν με δημοσίευμα το οποίο θίγει την τιμή ή την υπόληψη κάθε ατόμου, έστω και αν η κατά το άρθρο 914 του ΑΚ υπαιτιότητα, η κατά το άρθρο 919 του ΑΚ πρόθεση και η κατά το άρθρο 920 του ΑΚ γνώση ή

37 Βλ Δαγτόγλου Πρόδρομος, *όπ.παρ* σελ 633

38 **Νομικό Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό**, 1998 Αθήνα, σελ 184

υπαίτια άγνοια συντρέχει στον συντάκτη του δημοσιεύματος ή, αν αυτός είναι άγνωστος, στον εκδότη ή τον διευθυντή συντάξεως το εντύπου.³⁹ Ο νόμος ορίζει εν συνεχεία το ελάχιστο ποσό της κατά το άρθρο 932 ΑΚ χρηματικής ικανοποίησεως λόγω ηθικής βλάβης του αδικηθέντος, ενώ με το νόμο 2234/1994 το ποσό αυτό αυξήθηκε σημαντικά.

Η άσκηση ποινικής δίωξης είναι ανεξάρτητη από την άσκηση αγωγής, εάν όμως αχθεί η αγωγή ενώπιον του ποινικού δικαστηρίου τότε θα εκδικασθεί ως πολιτική αγωγή από αυτό.⁴⁰

a) Χρηματοδότηση

Μια από τις σημαντικότερες αναθεωρήσεις του 2001 ήταν αυτή της παραγράφου 9 του άρθρου 14 Σ. Πριν από την αναθεώρηση το άρθρο όριζε ότι «τα μέσα χρηματοδότησεως περιοδικών και εφημερίδων δέον είναι να καθίστανται γνωστά». Ο συντακτικός νομοθέτης είχε προβεί σε αυτή την πρόβλεψη, για υπάρχει διαφάνεια κατά την χρηματοδότηση του τύπου. Σήμερα έχει επεκτείνει αυτή την πρόβλεψη και πλέον περιλαμβάνει όλα τα Μ.Μ.Ε «Το ιδιοκτησιακό καθεστώς, η οικονομική κατάσταση και τα μέσα χρηματοδότησης των μέσων ενημέρωσης πρέπει να γίνονται γνωστά, όπως νόμος ορίζει.» Επιπλέον, το Σύνταγμα εξουσιοδοτεί τον κοινό νομοθέτη να καθορίσει τα μέτρα και τους περιορισμούς που είναι αναγκαίοι για την πλήρη διασφάλιση της διαφάνειας και της πολυφωνίας στην ενημέρωση.

Από την άλλη εισάγει απαγορεύσεις για την ανάληψη δημόσιων έργων από τους συμμετέχοντες με διάφορους τρόπους στο καθεστώς των Μ.Μ.Ε. «Απαγορεύεται η συγκέντρωση του ελέγχου περισσότερων μέσων ενημέρωσης της αυτής ή άλλης μορφής. Απαγορεύεται ειδικότερα η συγκέντρωση περισσότερων του ενός ηλεκτρονικών μέσων ενημέρωσης της αυτής μορφής,

³⁹ Νόμος 1178/1981 «περί ασκήσεως ευθύνης του τύπου» (Α 187)

⁴⁰ Βλ. Δαγτόγλου Πρόδρομος, *όπ.παρ* σελ 639

όπως νόμος ορίζει. Η ιδιότητα του ιδιοκτήτη, του εταίρου, του βασικού μετόχου ή του διευθυντικού στελέχους επιχείρησης μέσω ενημέρωσης είναι ασυμβίβαστη με την ιδιότητα του ιδιοκτήτη, του εταίρου, του βασικού μετόχου ή του διευθυντικού στελέχους επιχείρησης που αναλαμβάνει έναντι του Δημοσίου ή νομικού προσώπου του ευρύτερου δημόσιου τομέα την εκτέλεση έργων ή προμηθειών ή την παροχή υπηρεσιών. Η απαγόρευση του προηγούμενου εδαφίου καταλαμβάνει και κάθε είδους παρένθετα πρόσωπα, όπως συζύγους, συγγενείς, οικονομικά εξαρτημένα άτομα ή εταιρείες. Νόμος ορίζει τις ειδικότερες ρυθμίσεις, τις κυρώσεις που μπορεί να φθάνουν μέχρι την ανάκληση της άδειας ραδιοφωνικού ή τηλεοπτικού σταθμού και μέχρι την απαγόρευση σύναψης ή την ακύρωση της σχετικής σύμβασης, καθώς και τους τρόπους ελέγχου και τις εγγυήσεις αποτροπής των καταστρατηγήσεων των προηγούμενων εδαφίων.»

Η διάταξη αυτή θεωρήθηκε ότι αντίκειται στο κοινοτικό δίκαιο, γι' αυτό ύστερα από τις υποδείξεις της Ε.Ε, την σύγκρουση αυτή ήρθε να αμβλύνει ο εκτελεστικός του Συντάγματος νόμος 3021/2002 με τίτλο « Περιορισμοί στη σύναψη δημοσίων συμβάσεων με πρόσωπα που δραστηριοποιούνται ή συμμετέχουν σε επιχειρήσεις μέσω ενημέρωσης και άλλες διατάξεις.»⁴¹

D) Εξύβριση και δυσμενής Κριτική δια του Τύπου

Έχοντας υπόψη όλα τα προαναφερόμενα, γίνεται εύκολα αντιληπτό, ότι ο συντακτικός νομοθέτης κατοχύρωσε συνταγματικά την ελευθεροτυπία αποσκοπώντας στην καλύτερη και άνευ περιορισμών ενημέρωση του κοινού. Με το άρθρο 14 Σ ο νομοθέτης προσπάθησε να αναχαιτίσει κάθε προσπάθεια χειραγώγησης του τύπου μέσω των κρατικών παρεμβάσεων, για να μπορούν οι ασκούντες το επάγγελμα του δημοσιογράφου να αποκαλύπτουν σκάνδαλα και κρούσματα διαφθοράς, που αφορούν τους δημόσιους λειτουργούς, χωρίς να υφίστανται κυρώσεις. Για χάρη του συμφέροντος της ολότητας γίνονται συχνά

41 Βλ Δημητρόπουλος Ανδρέας, *όπ.παρ* σελ 251 και http://anatheorisi.org/7page_id=116

ανεκτοί οι δηκτικοί χαρακτηρισμοί και οι δυσμενείς κρίσεις, που εμπεριέχονται σε ένα δημοσίευμα, καθώς η ευαισθητοποίηση του κοινού δεν έρχεται με την απλή καταγραφή ειδήσεων αλλά με κατάθεση της προσωπικής γνώμης και θεώρησης του εκάστοτε δημοσιογράφου. Βέβαια, το αν μια κρίση ή ένας χαρακτηρισμός συνιστούν εξύβριση, αυτό θα κριθεί στο πλαίσιο του άρθρου 367 Π.Κ.

Έργο του δικαστή θα είναι να σταθμίσει την προστασία της τιμής του θύματος και το δικαιολογημένο συμφέρον, που τυχόν θέλει να προάγει ο δράστης με την αρχικά άδικη συμπεριφορά του. Από τη μια πλευρά θα λάβει υπόψη του την ένταση της προσβολής, η οποία εξαρτάται τόσο από το περιεχόμενο και την βαρύτητα της προσβολής όσο και από το ποιο μέσο μεταδίδει την προσβλητική της τιμής εκδήλωση, σε ποιόν χρόνο και με ποιόν τρόπο. Από την άλλη όμως, θα εξετάσει και την σπουδαιότητα του δικαιολογημένου συμφέροντος. Επομένως, δεν δύναται να πούμε με σιγουριά το αποτέλεσμα εξ'αρχής, καθώς το δικαστήριο θα κρίνει κατά περίπτωση. Παρόλα αυτά, όσο μεγαλύτερη είναι η προσβολή του status τιμής τόσο περισσότερο γέρνει η πλάστιγγα προς αυτήν.⁴²

Μεγαλύτερη ανοχή θα δείξει ο δικαστής στις περιπτώσεις όπου οι προσβολές της τιμής απευθύνονται σε δημόσια πρόσωπα και δη σε πολιτικά πρόσωπα. Λόγω του αυξημένου ενδιαφέροντος του κοινού για ενημέρωση είναι πιο ανεκτικός ο εφαρμοστής του νόμου απέναντι στους δημοσιογράφους, που απευθύνουν δριμείς εκφράσεις και οξείς χαρακτηρισμούς σε πολιτικά πρόσωπα. Και σε αυτό το σημείο η στάθμιση θα γίνει *in concreto*, χωρίς όμως να γίνεται δεκτή η άκρατη διαπόμπευση των δημοσίων πολιτικών προσώπων.⁴³

Οι δημοσιογράφοι δεν ασχολούνται μόνο με πρόσωπα της δημοσιότητας αλλά συχνά εκτοξεύουν χαρακτηρισμούς σε πρόσωπα, που θεωρούνται ύποπτα για την τέλεση κάποιων αδικημάτων. Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ.2 της ΕΣΔΑ και το άρθρο 14 παρ.2 του Διεθνούς

42 Α.Π 484/1984 ΠοινΧρον

43 Βλ Χατζηκόστας Κωνσταντίνος, *όπ.παρ* σελ 84-87

Συμφώνου περί Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων η αθωότητα του κατηγορουμένου τεκμαίρεται μέχρι την έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης (**τεκμήριο αθωότητας**). Εδώ τίθεται το ερώτημα, αν θα πρέπει η αρχή αυτή να γίνεται σεβαστή μόνο από τους δικαστικούς λειτουργούς ή αφορά κάθε τρίτο πρόσωπο. Η απάντηση γίνεται δυσχερέστερη ιδίως όταν έχει ήδη από το 1994 καταργηθεί η διάταξη του άρθρου 38 του Α.Ν 1092/38, που απαγόρευε τη δημοσίευση κάθε είδους κρίσεων ή χαρακτηρισμών αναφορικά με τους διαδίκους ή την πράξη ιδίως μάλιστα ως προς την ενοχή του κατηγορουμένου.⁴⁴ Σε κάθε περίπτωση ο δημοσιογράφος οφείλει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που ένα πρόσωπο έχει δικαστεί και καταδικαστεί από τον τύπο, ενώ η δικαιοσύνη αποφάνθηκε για την αθωότητα του, και οι χαρακτηρισμοί που του είχαν αποδοθεί το στιγμάτισαν.

Συνήθως τη νομολογία έχουν απασχολήσει περιπτώσεις δυσφήμισης και όχι εξύβρισης δια του τύπου. Παρόλο αυτά, πρέπει να αναφερθεί, ότι οι δυσφημιστικές αναφορές των δημοσιογράφων συνοδεύονται συχνά από καταφρονητικές κρίσεις. Σε αυτές τις περιπτώσεις, εάν αποδειχθεί η αλήθεια των ισχυρισμών, ο δράστης θα παραμείνει ατιμώρητος για την τέλεση του αδικήματος της δυσφήμισης όχι όμως της εξύβρισης.

Τέλος όπως αναφέραμε και πριν, οι λόγοι άρσης του αδίκου, που αναφέρονται στο άρθρο 367 Π.Κ, αίρονται όταν ο δράστης έχει σκοπό εξύβρισης.⁴⁵ Ο σκοπός εξύβρισης προκύπτει ιδίως όταν ο δημοσιογράφος διαμφισβητεί την ηθική και κοινωνική αξία ενός ατόμου χωρίς αυτό να κρίνεται απαραίτητο για την ενημέρωση του αναγνωστικού κοινού.⁴⁶ Βέβαια είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι σπάνια η καταφρονητική μεταχείριση ενός προσώπου μπορεί να εξυπηρετεί κάποιο δικαιολογημένο ενδιαφέρον, ενώ αντίθετα ο ισχυρισμός ή η διάδοση γεγονότος, μπορεί να εξυπηρετεί την ενημέρωση του κοινού παρόλο, που προσβάλλει την τιμή ενός προσώπου.

44 Στο ίδιο σελ 100-102

45 Α.Π 137/1985 ΠοινΧρον

46 ΠλημΛαφ 323/1964 ΠοινΧρον

Η τιμή του κάθε πολίτη προστατεύεται από τα άρθρα 361-369 Π.Κ αλλά και από τα άρθρα 2 και 5 του Συντάγματος. Το άρθρο 367 Π.Κ προβλέπει τους λόγους άρσης του άδικου χαρακτήρα μιας πράξης. Σπουδαιότερος από αυτούς είναι η διαφύλαξη του δικαιολογημένου ενδιαφέροντος. Στην προκειμένη περίπτωση δικαιολογημένο ενδιαφέρον είναι το συμφέρον της ολότητας για ενημέρωση δια του τύπου. Η άρση του άδικου χαρακτήρα της πράξης θα έρθει με την στάθμιση του συμφέροντος αυτού και του συμφέροντος του θύματος.

Οι πράξεις του τύπου λοιπόν συχνά, με την επίκληση του παραπάνω άρθρου, δεν αποδοκιμάζονται το ίδιο από την έννομη τάξη όπως θα αποδοκιμάζονταν μια δυσμενής κρίση ή ένας οξύς χαρακτηρισμός, που θα προέρχονταν από έναν κοινό πολίτη. Αυτό συμβαίνει διότι ο τύπος έχει ως αποστολή την διακίνηση των ιδεών και την πληροφόρηση των πολιτών και το συμφέρον της ενημέρωσης κρίνεται υπέρτερο, όταν δεν θίγεται αδικαιολόγητα η τιμή ενός προσώπου.

Αυτή είναι η αιτία, που το Σύνταγμα στο άρθρο 14 παρ. 1 και 2 κατοχυρώνει την ελευθερία του τύπου ενώ στις επόμενες παραγράφους θέτει κάποιους περιορισμούς προασπιζόμενος την κοινωνική ειρήνη και τάξη.

a) Νομολογία (για εξύβριση, δυσμενής κριτική και ελευθερία του τύπου)

1. Α.Π 1511/1986 ΠοιΧρον: Στην απόφαση του Α.Π αναφέρεται η κρίση του Εφετείου πώς οι κατηγορούμενοι δημοσιογράφοι ξεπέρασαν το αναγκαίο μέτρο, καθώς αντί των φράσεων «Έφτασε η ώρα του Εισαγγελέα για τον κύριο Κ.» και «Κατασπατάληση του Δημοσίου χρήματος και πλαστογραφία για χρηματοδότηση νεκρών επενδύσεων», θα μπορούσαν να έχουν χρησιμοποιήσει άλλες, ηπιότερες εκφράσεις, όπως «Επιβάλλεται δικαστική έρευνα στην χρηματοδότηση επενδύσεων»

2. Α.Π 563/1977 ΠοινΧρον: στη παρούσα απόφαση του Α.Π αναφέρεται, ότι ο συντάκτης και ο διευθυντής περιοδικού, κατηγορήθηκαν για

εξύβριση και δυσφήμιση λόγω του ότι ισχυρίστηκαν γεγονότα και προέβησαν σε κρίσεις, που αφορούσαν την εταιρεία Λ. Συγκεκριμένα ανέφεραν ότι η Λ δωροδότησε διάφορους υπηρεσιακούς παράγοντες σε διάφορες χώρες του κόσμου, εντός των οποίων είναι και η Ελλάδα, για να πραγματοποιήσει σύμβαση κατασκευής εργοστασίου αεροπλάνων. Εκ των δημοσιευμάτων προέκυψε ότι δεν στοιχειοθετείται απλή ή συκοφαντική δυσφήμιση διότι δεν προσβάλλεται το πρόσωπο του αναιρεσιόντα, αλλά ούτε και το έγκλημα της εξύβρισης διότι τα δημοσιεύματα γίνονται εκ δικαιολογημένου ενδιαφέροντος.

3. Α.Π 641/1985 ΠοινΧρον: Εδώ ο Α.Π απεφάνθη ότι ο υπεύθυνος εφημερίδας που δημοσίευσε ανακοίνωση του Υπουργείου, ότι ο εγκαλών τέθηκε σε αργία, δεν ήταν υποχρεωμένος να επιβεβαιώσει την πληροφορία. Εδώ βέβαια το δικαστήριο επικέντρωσε την προσοχή του στην υποχρέωση του δημοσιογράφου για επιμέλεια και για εξακρίβωση της αλήθειας των ισχυρισμών.

4. Α.Π 484/1984 ΠοινΧρον: Ο Α.Π στην απόφαση του αυτή αναίρεσε την προσβαλλόμενη καταδικαστική απόφαση λόγω έλλειψης αιτιολογίας. Το Τριμελές Εφετείο Θράκης είχε κρίνει ότι ο διευθυντής της εφημερίδος Η με το δημοσίευμα το οποίο τιτλοφορείτο « Προς το εκλογικό βάραθρο οδηγείται ο χοντροϋπόψήφιος με όλους τους υποψήφιους συμβούλους του» και το οποίο περιείχε πλήθος ακόμη «κοσμητικών» επιθέτων, θα πρέπει να θεωρηθεί ένοχος για την τέλεση του εγκλήματος της εξύβρισης διότι οι φράσεις του συνιστούσαν ηθελημένη και κατ' εξακολούθηση προσβολή της τιμής και υπολήψεως του μηνυτή με σαφή πρόθεση καταφρόνησης του προσώπου αυτού. Ο Α.Π παρέπεμψε την υπόθεση ξανά στο ίδιο δικαστήριο προς νέα συζήτηση.

5. Α.Π 137/1985 ΠοινΧρον: Ο Α.Π και σε αυτήν την περίπτωση παρέπεμψε την απόφαση στο Εφετείο Θράκης για εκδίκαση. Το Εφετείο είχε αποφανθεί ότι ο εκδότης της εφημερίδας Ε τέλεσε το αδίκημα της εξύβρισης με το δημοσίευμα το

οποίο περιείχε τις εξής μειωτικές και εξυβριστικές εκφράσεις «ο κατά τα άλλα «υπερασπιστής» της τιμής του ΠτΔ και του ΠΕΛΕ του γνωστού μελαμψού τύπου του υποκόσμου τροφίμου των κρατητηρίων της ασφαλείας και των σκυλάδικων, των οποίων «έτρεξε» να υπερασπιστεί ο κ Ρ. στη δίκη της Πέμπτης προσκαλώντας γενική θυμηδία, μια και ο ΠΕΛΕ ήταν μηνυτής και ο κ Ρ. μάρτυρας υπερασπίσεως του.» Το Εφετείο θεώρησε ότι υπάρχει εκ προθέσεως εξύβριση διότι με τις συγκρίσεις στις οποίες προέβη ο δημοσιογράφος μεταξύ ΠτΔ , ΠΕΛΕ και Ρ. θέλησε να μειώσει την τιμή του εγκαλούντος βουλευτή Ρ. 6. ΠλημΛαρ 323/1964 ΠοινΧρον: Σε απόφαση του το Πλημμελειοδικείο Λάρισας δέχτηκε πώς δεν είχε σκοπό εξύβρισης ο δημοσιογράφος που εκτός από την προσβλητική εκδήλωση ανέφερε στο δημοσίευμα του τα εξής: « Ειλικρινώς επιθυμούμε να μην είναι αληθής η πληροφορία την οποία δημοσιεύουμε κατωτέρω και θα χαρούμεν ιδιαίτερως αν η εν αυτή αναφερόμενοι δεν οφείλουν τα ανωτέρω ποσά.

- Α.Π 1511/1986 ΠοινΧρον: Κατασπατάληση δημοσίου χρήματος
- Α.Π 563/1977 ΠοινΧρον: Δωροδοκία υπηρεσιακών παραγόντων
- Α.Π 641/1985 ΠοινΧρον: Ανακοίνωση Υπουργείου
- Α.Π 484/1984 ΠοινΧρον: Εκλογική αναμέτρηση
- Α.Π 137/1985 ΠοινΧρον: Ο υπερασπιστής βουλευτής
- ΠλημΛαρ 323/1964 ΠοινΧρον: Οφειλή ποσών

- Α.Π 1511/1986 ΠοινΧρον: Κατασπατάληση δημοσίου χρήματος
- Α.Π 563/1977 ΠοινΧρον: Δωροδοκία υπηρεσιακών παραγόντων
- Α.Π 641/1985 ΠοινΧρον: Ανακοίνωση Υπουργείου
- Α.Π 484/1984 ΠοινΧρον: Εκλογική αναμέτρηση

- Α.Π 137/1985 ΠοινΧρον: Ο υπερασπιστής βουλευτής
- ΠλημΛαρ 323/1964 ΠοινΧρον: Οφειλή ποσών

VI. Συμπεράσματα.

«Συλλογάται καλά όποιος συλλογάται ελεύθερος»... Αυτή η παγκόσμια, διαχρονική αλήθεια ειπώθηκε πριν από 200 χρόνια από τον Ρήγα Φεραίο και δεν παύει ν'αποτελεί στοίχημα-πρόκληση του σήμερα.

Σ'αυτή την ελευθερία βρίσκουν σάρκα και οστά τα περισσότερα δικαιώματα και ελευθερίες του ανθρώπου, όπως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, η ελευθερία πληροφόρησης και γνώσης, η ελευθερία της σκέψης. Ο βαθμός ελευθερίας του τύπου είναι μέτρο ένδειξης του επιπέδου του πολιτισμού μιας χώρας, του ελεύθερου πνεύματος των πολιτών, της κλίμακας της δημοκρατίας, της δικαιοσύνης.

Ωστόσο, όπως η ίδια η έννοια της «ελευθερίας» εσωκλείει τους απαραίτητους περιορισμούς, δηλ. τον σεβασμό της ελευθερίας του άλλου, την αρμονικώς διάλληλη σχέση της με την έννοια της «ισότητας», έτσι και η ελευθερία του τύπου εμπεριέχει, και δια τούτου ολοκληρώνεται εντός εννόμου τάξεως, τους νόμιμους περιορισμούς και τις ειδικές οριοθετήσεις.

Είναι καθολικά αποδεκτό ότι μια *ελεύθερη κοινωνία* υπερασπίζεται έναντι όλων των απειλών και «εχθρών» την ελευθερία του τύπου, με όλη την αληθή έννοια αυτής. Και αυτό επειδή κατά τοιούτο τρόπο αυτοδιατηρείται όχι μόνο ως *κοινωνία* αλλά και *ελεύθερη, δημοκρατική, δίκαια*.

Συμπερασματικά, για μια κοινωνία ανθρώπων ελευθέρως σκεπτόμενων, οι οποίοι θα την εξελλίσουν με το πνεύμα τους, την εργασία τους, τη δημιουργική και ζωντανή σκέψη τους, γεγονός συμφέρον για τους πάντες, απαιτείται κατοχύρωση τόσο της ελευθερίας της σκέψης και γνώσης, όσο και των τρόπων-

μέσων έκφρασης και υλοποίησης αυτών, άρα και προπάντων της ελευθερίας του τύπου.

VII. Νομολογία (για ελευθερία του τύπου).

- ΣΤ Ε 189 / 1964: Υπόθεση «Καθημερινής Μεσημβρινής».

Το άρ 3 παρ 2 του αν 582 / 1945 καθιερώνει την δυνατότητα της πολιτείας να παρεμβαίνει στο θέμα της συνολικής επιφάνειας των εφημερίδων. Το Στ Ε απεφάνθη ότι η εν λόγω παρέμβαση της πολιτείας δεν αντίκειται στην συνταγματική αρχή της ελευθεροτυπίας, διότι σκοπός της είναι η εξασφάλιση η ισότητα των όρων και των προϋποθέσεων για την έκδοση και την κυκλοφορία εφημερίδων καθώς και η αποτροπή του μονοπωλίου των οικονομικά πιο ισχυρών εκδοτικών οίκων.

- ΑΠ 669 / 1985: Υπόθεση «Ιππικού Ομίλου».

Ο Άρειος Πάγος έκρινε στην συγκεκριμένη υπόθεση ότι αποτελεί έντυπο κατά την έννοια του νόμου περί τύπου, επιστολή που αναπαράγεται φωτοτυπικά και διανέμεται σε ικανό αριθμό αντιτύπων. Η απευθυνόμενη στα μέλη του αθλητικού σωματείου «Ιππικός Όμιλος Τ» επιστολή των κατηγορουμένων με την οποία φέρονται, ότι εν γνώσει τους διέδιδαν για τον εκαλούντα ψευδή περιστατικά, που μπορούν να βλάψουν την τιμή και την υπόληψή του, γράφτηκε με γραφομηχανή και στην συνέχεια έγινε η αναπαραγωγή της με φωτοτυπικό μηχάνημα σε ικανό αριθμό αντιτύπων, τουλάχιστον 50 - 60, τα οποία στάλθηκαν στα μέλη του σωματείου. Έτσι, όμως, η αξιόποινη πράξη τελέσθηκε δια του τύπου, γιατί: α) έγινε αναπαραγωγή της επιστολής με χημικό μέσο και β) με την αποστολή των αντιτύπων της επιστολής κατά τον προαναφερθέντα τρόπο έγινε διανομή τους άρα και δημοσίευση έντυπο, δηλαδή, με την έννοια του άρθρου 2 του αν. 1092 / 1938.

- **ΑΠ 458 / 1987: Υπόθεση Σαρτζετάκη».**

Κατά την συγκεκριμένη απόφαση, η εξάμηνη παραγραφή του άρθρου 168 παράγραφος 2 ΠΚ αναστέλλεται για όσο χρόνο διαρκεί η κύρια διαδικασία, ποτέ, όμως, πλέον των δεκαοχτώ μηνών για τα εγκλήματα δια του τύπου. Η παραγραφή που αρχίζει με την τέλεση του αδικήματος, αναστέλλεται από την επίδοση του κλητηρίου θεσπίσματος και διαρκεί μέχρι να εκδοθεί αμετάκλητη απόφαση. Η τιμή του Προέδρου της Δημοκρατίας προσβλήθηκε. Ευθύνονται για την τέλεση του εγκλήματος διευθυντές ή συνδιευθυντές του τύπου, εκτός εάν αποδείξουν ότι έγινε η δημοσίευση εν αγνοία τους. Σωστά καταδικάστηκαν για την ανωτέρω πράξη διευθυντής εφημερίδας, που προσέβαλαν δια του τύπου την τιμή του Προέδρου της Δημοκρατίας με φράσεις όπως «αθλιότητα Σ», «νέα αθλιότητα της Προεδρίας», το «σήριαλ της αθλιότητας», «απάτη σε βάρος του δημοσίου», «απόρρητη αργομισθία», κλπ. Κατά την γνώμη μέλους του Δικαστηρίου και την εισαγγελική πρόταση αναιρείται η απόφαση για εκ πλαγίου παράβαση της διάταξης.

- **ΑΠ 610 / 1987: «Υπόθεση Μητσοτάκη».**

Σύμφωνα με την απόφαση του Αρείου Πάγου, λόγω παρέλευσης του 18μηνου, παραγράφηκε το έγκλημα της περί ύβρισης Αρχής δια του τύπου, το οποίο τέλεσε ο αναιρεσίων στην Εφημερίδα και επομένως παύει η ποινική δίωξη.

- **Εφ. Αθηνών 8908 / 1988: Υπόθεση «Εύσωμης λουόμενης συνταξιούχου».**

Στην συγκεκριμένη περίπτωση λήφθηκε και δημοσιεύθηκε εν αγνοία της κυρίας φωτογραφίας της στην παραλία. Τα σχόλια, που συνόδευαν δεν ήταν

καθόλου κολακευτικά. Όπως κρίθηκε, η χωρίς την συγκατάθεση του ατόμου φωτογράφιση του ή παρουσίαση της φωτογραφίας του σε τρίτους και η διάδοσή της στο κοινό, αποτελεί προσβολή της προσωπικότητας κατά τα άρθρα 57 και 58 ΑΚ, χωρίς να αποκλείεται να συνιστά και έργο εξύβριση. Η προσβολή της προσωπικότητας είναι ανεξάρτητη από την πρόθεση εξύβρισης, εφ' όσον το εικονιζόμενο άτομο εμφανίζει μειονεξία.

- **Α.Π 1129 / 1988: «Υπόθεση Εφημερίδας Ξάνθης».**

Ο Άρειος Πάγος απεφάνθη ότι η απόφαση κατά την οποία οι αναιρεσιόντες κηρύχθησαν ένοχοι εξυβρίσεως (361 παρ / ΠΚ) δια του τύπου, διότι ο 1^{ος} και 2^{ος} εκδότης δημοσίευσαν την 15 - 5 - 1987 σε φύλλο της εκδιδόμενης στην Ξάνθη ημερήσιας εφημερίδας, με τον τίτλο Α, επιστολή της οποίας το περιεχόμενο προσβάλλει την τιμή του εγκαλούντος, είναι αναιρεταία για έλλειψη αιτιολογίας, καθώς ο ισχυρισμός των αναιρεσιόντων ότι έγινε η δημοσίευση του άρθρου για δημόσιο συμφέρον και για ενημέρωση κοινής γνώμης απορρίφθηκε αναιτιολόγητα.

- **Εφ. Αθηνών 10745 / 1991: «Υπόθεση Υποψήφιου Βουλευτή».**

Μόνο οι αγωγές στρεφόμενες κατά του ιδιοκτήτη ενός εντύπου εκδικάζονται κατά τις διατάξεις της ειδικής διαδικασίας των εργατικών διαφορών. Αγωγές κατά του συντάκτη δημοσιεύματος ή του εκδότη, αν δεν είναι ιδιοκτήτης, εκδικάζονται κατά τις διατάξεις της γενικής, τακτικής διαδικασίας. Η καθ' όλην αρμοδιότητα ερευνάται αυτεπαγγέλτως από το εφετείο. Προϋπόθεση της ευθύνης του ιδιοκτήτη, η ευθύνη του συντάκτη. Τα δημόσια πρόσωπα οφείλουν να ανεχθούν την άσκηση της οξείας κριτικής. Οι δημοσιογράφοι - τηλεπαρουσιαστές είναι δημόσια πρόσωπα. Αξίωση αποζημίωσης κατά τα άρθρα 57 και 59ΑΚ δεν υφίσταται, αν η προσβολή της προσωπικότητας είναι

σύννομη και δεν υπάρχει καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος. Οι πειθαρχικές κυρώσεις δεν αποτελούν κατ' ανάγκην προϋπόθεση ποινικών ή αστικών ευθυνών.

- **Τρ. Πλημ Αθήνα 49426 / 1991: «Υπόθεση δίκης Εκδοτών».**

Κατά την απόφαση αυτή, το άρθρο 6του ν. 1916 / 1990 περί απαγόρευσης δημοσίευσης προκηρύξεων κλπ τρομοκρατικών οργανώσεων κλπ δεν βρίσκεται σε αντίθεση με το Σύνταγμα, ούτε με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

- **Τρ. Εφ. Αθηνών 4045 / 1992: «Υπόθεση προκήρυξης «17N»».**

Στο στάδιο της προδικασίας, που διέπεται από το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, βαρύνει περισσότερο η προστασία της προσωπικότητας του από το δικαίωμα πληροφόρησης της κοινότητας. Κατά την γνώμη της μειοψηφίας, δεν στοιχειοθετείται συκοφαντική δυσφήμιση σε περίπτωση δημοσίευσης πορίσματος σε σύμπτυξη και με δριμύ δημοσιογραφικό ύφος, που αποσιωπούσε στη διαφώτιση της κοινής γνώμης για σπουδαίο πολιτικοκοινωνικό ζήτημα.

- **Α. Π. 1257 / 1993: «Υπόθεση Εφημερίδας «Μ»».**

Ο Άρειος Πάγος απεφάνθη, ότι ο διευθυντής και ο εκδότης εφημερίδας ευθύνονται ως αυτουργοί αδικημάτων, που πράττονται με αυτήν, εκτός αν αποδείξουν ότι η καταχώρηση επιλήψιμου δημοσιεύματος έγινε με άγνοιά τους. Τιμωρούνται τότε για αμέλεια με χρηματική ποινή, εάν η πράξη δεν τιμωρείται με άλλη διάταξη. Αναιρείται σχετικώς απόφαση για το σχετικό έγκλημα παρά τον ισχυρισμό των αναιρεσιόντων περί της άγνοιας του δημοσιεύματος, δεν αιτιολογείται η αναγκαία δόλια προαίρεση τους κατά τον χρόνο καταχώρησής

του. Ασάφεις και αντιφάσεις περαιτέρω, αφού το δικαστήριο στηρίζει την κρίση του σε άμεσο δόλο, ενώ η μνεία της παράλειψης των κατηγορούμενων προς επαλήθευση του περιεχομένου ανώνυμης επιστολής και ανασκευή του δημοσιεύματος, θεμελιώνει αμέλεια αυτών.

- **Μ. Πλημ. Αθηνών 810 / 1994: «Υπόθεση κουπονιών Εφημερίδας «Α της Κυριακής»».**

Κατά την αναφερόμενη απόφαση κρίθηκε, ότι παύει οριστικά λόγω παραγραφής, κατά άρθρο 45 παρ. 1 εδ. α' Ν. 2172 / 1993, η ποινική δίωξη κατά του εκδότη και του διευθυντή εβδομαδιαίας εφημερίδας, που προσέφεραν δωρεάν κουπόνια για την απόκτηση εγκυκλοπαίδειας.

- **Πολ. Πρωτ. Πειραιά 22338 / 1996: «Υπόθεση δημοσίευμα με τίτλο «Μελωδίες από άλλες εποχές».**

Κατά την απόφαση αυτή, απορρίφθηκε το αίτημα του αιτούντος να διαταχθεί η κατάσχεση του περιοδικού Δ** και η απαγόρευση της κυκλοφορίας του για το λόγο ότι περιέχει ανακριβείς ειδήσεις και προσβάλλει την προσωπικότητα, επειδή ένα τέτοιο ασφαλιστικό μέτρο ισοδυναμεί με αντισυνταγματική κατάσχεση εντύπου.

- **Μον Πρωτ. Θεσσ. 24742 / 1998: «Υπόθεση: «Λεξικό Μπαμπινιώτης για το λήμμα Πόντιος ».**

Οι αιτούντες υποστηρίζουν ότι το επίμαχο λήμμα στο εν λόγω λεξικό προσβάλλει την καταγωγή τους και την προσωπικότητά τους. Ζητούν για την άρση της προσβολής να κατασχεθεί το λεξικό. Η αίτηση για τα ασφαλιστικά μέτρα δεν μπορεί να ασκηθεί από νομικό πρόσωπο, αλλά μόνο από φυσικό

πρόσωπο. Το λεξικό αποτελεί έργο της επιστήμης, άρα εξαιρείται από τους περιορισμούς της ελευθερίας του τύπου. Επίσης, η περίπτωση αυτή δεν μπορεί να ενταχθεί στο άρθρο 14 παρ. 3 εδ.2, γι' αυτό η έφεση απορρίπτεται ως ουσιαστικά αβάσιμη.

- **Μον Πρωτ. Αθηνών. 5208 / 2000: «Υπόθεση Μ. Ανδρουλάκης».**

Το δικαστήριο δεν κάνει δεκτές τις αιτήσεις για προσβολή της θρησκευτικής πίστης, που άσκησε η Ιερά Μονή Εσφιγμένου Αγίου Όρους - Άθω επειδή πρόκειται για νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου ούτε και αιτήσεις άλλων νομικών προσώπων. Το βιβλίο είναι μυθιστόρημα, επομένως έχει λογοτεχνικό περιεχόμενο. Πρόκειται για έργο τέχνης και υπάγεται στο άρθρο 16 Σ. Δεν εμπίπτει στους περιορισμούς που επιβάλλει η παρ.3 του άρθρου 14 για την ελευθερία του τύπου. Έτσι δεν είναι παραδεκτή η αίτηση για επιβολή ασφαλιστικών μέτρων, που θα απαγόρευαν την κυκλοφορία του.

- **Πολ. Πρωτ. Πειραιά. 4100 / 2002: «Υπόθεση εφημερίδας η Κ**».**

Κατά την απόφαση αυτή, απορρίφθηκε η αγωγή καθώς οι εναγόμενοι προστατεύονταν στο έργο του από την προστασία του Τύπου, καθώς η ελευθεροτυπία εμφανίζεται ως έκφραση ελεύθερη στοχασμών, ως αδέσμευτη ειδησιογραφία και ως έντονη κριτική και ελέγχου των δημοσίων προσώπων και πραγμάτων. Τα όρια μεταξύ της ελεύθερης και καταχρηστικής άσκησης δημοσιογραφίας προσδιορίζονται σε ικανοποιητικό βαθμό ως προς την προστασία της τιμής και της υπόληψης, άρα και της προσωπικότητας από τις διατάξεις των άρθρων 361 - 369 ΠΚ, χωρίς να αποκλείεται σε ακραίες περιπτώσεις, η εφαρμογή της ΑΚ 281 σε συνδυασμό με το άρθρο 28 παρ. 3 του Σ.

- **Α. Π. 1897 / 2006: «Υπόθεση Δημοσίευμα Κωσκοτάδες Δεύτερης Γενιάς».**

Κατά την απόφαση αυτή, ο Άρειος Πάγος αποφάνθηκε ότι από την κρητική εφημερίδα εκδιδόμενο δημοσίευμα αναφερόμενο σε «Κωσκοτάδες της δεύτερης γενιάς», και συναφή σχόλια για επιχειρηματία, που ελέγχει πολλά ΜΜΕ, προσδίδει σκοπό εξύβρισης, αφού περιέχει κρίσεις, που εκφεύγουν του οριοθετημένου πεδίου, στο οποίο πρέπει να κινείται η δημοσιογραφία και η ελευθεροτυπία και θίγουν την τιμή και την υπόληψη του καταξιωμένου δημοσιογράφου και αρθρογράφου και πρώην Ευρωβουλευτή. Ο ευρωβουλευτής δικαιούται αποζημίωση για ηθική βλάβη.

- ΕφΑθ 4866/1975, ΤοΣ 1976 - Λογοκρισία
- ΑΠ 1096/1980, ΠοινΧρ 1981 - Υπόθεση εντύπου με φωτογραφίες γυμνών γυναικών
- ΕφΑθ 5280/1981, ΝοΒ 1982 - υπόθεση δημοσιευμάτων για μεταβολή του πολιτεύματος
- ΑΠ 298/83, ΕλλΔνη 1983 - εσωτερική ελευθερία δημοσιογράφου
 - ΑΠ 1284/1986, ΠοινΧρ ΛΖ', έννοια τύπου
- ΑΠ 1283/1987, (Τμ Β'), ΝοΒ 1988 -συκοφαντική δυσφήμιση
- ΜονΠρΑθ 97/1986, ΝοΒ 1987 -δωρεάν χορήγηση δώρων από έντυπα
- ΕφΑθ 8908/1988, ΝοΒ 1989 - υπόθεση παχύσαρκης λουομένης
 - ΕφΘεσσ 531/1991 - Κατάσχεση άσεμνων εντύπων
- ΑΠ 1147/1998, ΝοΒ 1999 - υπόθεση συκοφαντικής δυσφήμισης
 - ΑΠ 899/2001, ΕλλΔνη 2002 - χρηματική ικανοποίηση
 - ΕφΑθ 6234/2002, ΕλλΔνη 2003 - εξύβριση δια του Τύπου
 - ΑΠ 1177/2002 - απαγόρευση λογοκρισίας
- ΜονΠρΛευκάδας 522/2002 - Ελευθεροτυπία,απαγόρευση της κατασχέσεως εντύπων

- ΠρΑθ 7036/2002 - Προσβολή της προσωπικότητας μέσω τηλεοπτικών εκπομπών. Οικογενειακό απόρρητο

VIII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος III, Γ' Έκδοση, Αθήνα 2004.

- Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Εφαρμογές Συνταγματικού Δικαίου II, Συνταγματικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα -Θεσσαλονίκη.

- Βενιζέλος Ε., Το Αναθεωρητικό κεκτημένο, Το Συνταγματικό φαινόμενο στον 21^ο αιώνα και η εισφορά της αναθεώρησης του 2001, 2002, Εκδ. Σάκκουλα

- Γεωργακόπουλος Κ., Επιτομή Συνταγματικού Δικαίου, 2001, Εκδ. Σάκκουλα

- Δαγτόγλου Π.Δ., Ατομικά Δικαιώματα Α', 2^η έκδοση αναθεωρημένη, 2005, Εκδ. Σάκκουλα

- Δαγτόγλου Π.Δ., Ατομικά Δικαιώματα Α', 1991, Εκδ. Σάκκουλα

- Δαγτόγλου Π.Δ., Τύπος και Σύνταγμα, 1989

- Δημητρόπουλος Α.Γ., Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου. Τόμος Γ', Θ' έκδοση, Αθήνα 2001
- Καράκωστας Ι.Κ., Προσωπικότητα και Τύπος, 2000, Εκδ. Σάκκουλα
- Καράκωστας Ι.Κ., Το Δίκαιο των ΜΜΕ, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003, Εκδ. Σάκκουλα
- Κοντιάδης Ι.Ξ., Ο Νέος Συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την Αναθεώρηση του 2001
- Κοντιάδης Ι.Ξ., Η οριοθέτηση της σχέσης πολιτικής εξουσίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης
- Παραράς Ι.Π., Σύνταγμα και Ε.Σ.Δ.Α μετά την αναθεώρηση του 2001, Αθήνα-Κομοτηνή 2001, Εκδ. Σάκκουλα
- Παραράς Ι.Π., Σύνταγμα 1975, Corpus I, άρθρα 1-50, Αθήνα-Κομοτηνή 1982, Εκδ. Σάκκουλα
- Σαρίπολος Ν.Ν., Συνταγματικά Δικαιώματα, Γ' Έκδοση, 1923
- Σαρμάς Ι., «Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», 1998
- Σκουρής Β.- Ιωάννου Κ., Η ελευθερία της διαφήμισης. Θεσσαλονίκη 1996, Εκδ. Σάκκουλα
- Τσάτσος Δ.- Βενιζέλος Ε.- Κοντιάδης Ξ., Το Νέο Σύνταγμα, 2001

- Χρυσογόνος Κ.Χ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2^η έκδοση αναθεωρημένη, 2002, Εκδ. Σάκκουλα

- Ιστοσελίδα στο διαδίκτυο: www.law.uoa.gr/~adimitrop